

SİLAHLAR: “HİTİT TANRILARININ VE KRALLARININ GÜCÜ” II

Savaş Özkan SAVAŞ*

Özet

Hitit ordularının donanımını incelemek için, savaş sanatını hareket yeteneği, saldırı gücü ve savunma gücü olmak üzere her üç alanda da düşmana üstünlük sağlama çabası olarak niteleyen yakın tarihli bir tanımdan yola çıkabiliriz. Hitit tarihine baktığımızda, Hititler’in gücünün temeli, güçlü krallar tarafından önemli savaş teçhizatlarıyla (savaş arabaları, güçlü silahlar) kazanılan zaferler, çok iyi organize edilen askeri güçler ve casusların yardımıyla izlenen zekice stratejilerle birleştirilen savaş zaferlerine dayanmaktadır. Hititler’deki bazı silah ve savaş teçhizatları: Savaş Arabaları, Yay ve Ok, Okluk/Sadak, Mızraklar, Kalkanlar, Zırhlar, Miğferler, Kılıçlar, Baltalar.

Anahtar sözcükler: Hitit, Ordu, Savaş, Silah, Ok ve Yay, Mızrak, Kılıç, Topuz.

WEAPONS: ‘POWER OF HITTITE GODS AND KINGS’ II

Abstract

In considering the equipment of Hittite armies we may well start from a recent definition of art of warfare as an attempt to achieve supremacy over the enemy in three fields: mobility, fire-power, security. When we look at Hittite history, we have the feeling that the power of the Hittites is mostly based on war victories acquired by mighty kings combining important war equipment (chariots, powerful weapons) to well organized military forces and intelligent strategies helped by spies. Some Hittite weapons and Implements/Equipments of War: Chariot, Bow and Arrow, Quiver, Arrows, Spears, Shields, Armor, Helmets, Swords, Axes.”

Keywords: Hittite, Army, War, Weapon, Bow and Arrow, Spear, Sword, Mace.

* Yard. Doç Dr. Ankara Üniv. DTCF Hititoloji Anabilim Dalı – savasosavas@hotmail.com

Silahlar (ve bazı Teçhizatlar):

Hititler'deki silah (ve teçhizat) çeşitlerinin¹ bazıları; yazılı belgelerde tanrılarla birlikte anılıp, tasvirli eserlerinde de (ellerinde veya omuzlarında) resmedilmiş haldeki silahlardır:

Savaş Aletleri/ Gereçleri-Silahlar	Hititçe	Sumerce	Akadça
BALTA (KESER)	• <i>šummittant-</i> • <i>ateš</i> (Hurr. <i>ulmi</i>)		• <i>HAŠŠINNU</i> • <i>PĀŠU</i> • <i>HULPALU (HUPPALŪ)</i> 'çift-başlı balta'
KILIÇ	<i>malatti</i> - ² (Hurr. <i>šauri</i> - ³)	• <i>GİR</i> ^{MES/HI.A} • (URUDU) <i>UL₄.GAL</i> (/GİR.GAL)	
BIÇAK/HANÇER	• <i>luwa-</i> • <i>zapiškur(i)</i> -: "bıçak-yüzü, traş-bıçağı" <i>GIS₂zinti</i> -: "kasap-bıçağı(?)"	• <i>GIS/URUDU</i> <i>GİR</i> • <i>GİR.TUR</i> : "küçük hançer, (bız)" • <i>GİR gimraš</i> = <i>GİR.LİL</i> "kır-bıçağı" • <i>GİR.KUN</i> : "kuyruklu, ucu sivri hançer" • <i>EME.GİR</i> : "bıçak/hançer-ağzı"	
MIZRAK	• <i>turi</i> - (Luv. <i>GIS₂tūraa/i</i> -) • <i>mari-</i> , • <i>šiyatal-/šiyatrit-</i>	=• (URUDU/GIS) <i>ŠUKUR</i> • <i>NÍG.GÍD.DA</i> =• <i>GIS₂ŠU.I</i>	= <i>ARIKTU</i>
TOPUZ	• <i>GIS₂hatalla</i> - • <i>hatanti</i> - ³ • (URUDU) <i>dupiyali-</i>	<i>GIS₂TUKUL</i>	<i>KAKKU</i>
OK	<i>GI₁nata-/nati-</i>	<i>GI/GIS/URUDU</i> <i>GAG.(Ú.)TAG.(GA)</i>	
YAY	<i>GIS₂PAN-ti</i> = (Hurr.) ^(GIS) <i>našiyati/kašti-</i>	<i>GIS₂PAN</i> / <i>GIS₂BAN</i>	= ^(GIS) <i>QAŠTU/QALTU</i>
ZIRH	<i>gurzip</i> : "boyun-zırhı"		= <i>GURPISU/GURSIPU</i>
ZIRH PULU/PALETİ	<i>šariyanni-</i>		<i>SARIAM</i>
ZIRHLI ELBİSE		<i>TUG₂GÚ.È.A ZABAR</i> : "bronz ceket" ⁴	
BAŞLIK-MİĞFER	<i>kupahi-</i> (Hurr. <i>kuwa₄hi</i>)	<i>TUG₂SAG.DUL</i>	
OKLUK/SADAK	<i>išpa(n)ti-</i>	<i>KUS/GIS</i> (É.) <i>MÁ.URU.URU₅</i>	<i>KUS₂İŠPATU</i>
KALKAN			<i>KUS/URUDU</i> <i>ARITU</i>
(SAVAŞ) ARABA(SI)	• <i>GIS₂GIGIR ašanna/AŠAB(Š)I</i> : "oturulan araba" • <i>GIS₂GIGIR tiyaš</i> : "ayakta durulan araba"	<i>GIS₂GIGIR</i> : (savaş) araba(sı)	<i>GIS₂GIGIR AT(T)ARTU</i> (* <i>WATTARTU</i>)

Yay (*GIS₂PAN*), ok (*GI/GIS/URUDU**KAK.(Ú.)TAG.(GA)/nata-*)⁵, kalkan (*KUS/URUDU**ARĪTU*)⁶, mızraklar (*mari-*, *turi-*, *URUDU/(GIS)₂ŠUKUR*; *šiyatal-/šiyatrit-*)⁷⁸, kılıç (*GIS/URUDU**GİR.(GAL)*, *GİR*^{MES/HI.A}, (*URUDU*)*UL₄.GAL/GİR.GAL*) *malatti*-⁹ (Hurr. *šauri*-¹⁰), bıçak/hançer ağzı (*EME.GİR*), baltalar (*HAŠŠINNU* / *šummittant-* / *ulmi* ve *PĀŠU/ateš*) topuz (*GIS₂TUKUL*

(- Bu çalışmanın I.kısımı: S.Ö.Savaş, "Tahtlar ve Asalar: 'Hitit Tanrılarının ve Krallarının Gücü' I.", *Eothen II (Anatolia Antica, Studi in Memoria di Fiorella Imperati)*, Firenze 2002: 705-733).

¹ Silahlıklar: okluk (*KUS/GIS*(É.)*MÁ.URU.URU₅*), koruyucu pullu zırh(-elbise) (*šariyam/šariyanni* ve *GURPISU* / *guršipu* / *gurzip*), kalkan (*KUS**ARITU*) Beal 1992: 521-522; Rüster-Neu 1991: 81; Hurr. "silah"=*šauri* Wilhelm 1988: 62; ayrıca bkz. Drews 1993: 174vd.; Bossert 1942: 154 (ve 172-179'daki kabartmalardaki tasvirlerde); Beal 1995: 545vd.; Beal 2002: 93vd.

² Krş. *malatt-* "(sledge)hammer, bludgeon, cudgel, club, mace (vel sim)": HED (M): 28.

³ Krş. CHD (Š): 320 Hurr. *šauri-* (*Weapon*).

⁴ KUB 40.56 IV 2; Beal 1992: 151 dn.549.

⁵ Taracha 2005: 458vd.

⁶ HW: 305; HED (K): 270vd.; von Brandenstein 1943: 40; Werner 1967: 4, 12, 71; Hoffner 1967: 79]'da "kalkan" karşılıklarına gelen kelimeleri vermiştir: *KUS₂kurša-*, *palahša-*, *tupau-*, *KUS₂ARĪTU*; Beal 1992: 521.

⁷ Starke 1990: 200vd.

⁸ Mızrak olarak da değerlendirmesi yapılan *išpatar-*: (n.) "şiş, kebab şişi/mızrak², kargı" bkz. HED (I): 450vd. ("*spit, skewer*" şiş, kebab şişi); krş. HW: 90 (*URUDU*)*išpatar-* "*Spieß*(?): mızrak(?)" ve HEG (I): 420 ("*Spieß*: mızrak"); Siegelová 1986: 596 ("*Nadel*: iğne, çuvaldız vb."); Beckman 1983: 105.

⁹ Krş. *malatt-* "(sledge)hammer, bludgeon, cudgel, club, mace (vel sim)": HED (M): 28.

¹⁰ Krş. CHD (Š): 320 (Hurr. *šauri-*: silah).

[/(^{GIŠ})SAG.GUL bir topuz]) Fırtına-Tanrısı grubunun ve Dağ-Tanrılarının¹¹; “ok ve yay”^DLAMMA/KAL=(Kırların-)Koruyucu-Tanrı(sı)nın; “mızrak” Fırtına-Tanrısının oğlunun; “balta” Şarruma ve Şauşga’nın silahı ve simgesidir¹².

Yazılı belgelerde kaydedildiği gibi, bu silahlar¹³ doğrudan Tanrının kendisini temsil eden simge olarak alınabilir. Bir kült-envanteri metni: “*Tarammeka şehri: Tanrı ZABABA (Savaş-Tanrısı): Tanrı heykeli gümüşten bir yumruktur, 20 şekel ağırlığında. 2 büyük kalkan, 1 mızrak, 3 hançer, 1 mızrak ucu, bronzdan 1 topuz, 1 balta: böylece Tanrı ZABABA’nın gereçleri tamamlanmıştır*”¹⁴ demektedir.

Alacahöyük, Fraktin, İmamkulu, Hanyeri-Gezbel, Hemite, Karabel kabartmalarında ve bazı mühürlerde¹⁵ tasvir edilen mızrak ve yayı, (ayrıca hilal kabzalı, tipik) Hitit kılıcı, yerel kralların da “krallık simgesi” olarak görülmektedir. Bazı ritüel metinlerinde ‘mızrak’, bir kült nesnesi olarak da bulunmaktadır. “Koruyucu-Tanrının mızrağı” ifadesiyle Koruyucu-Tanrının kutsal silahının mızrak, yani ^{GIŠ}ŞUKUR olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Hitit kanunlarında “*sarayın kapısında bulunan bronz mızrağı çalmanın*” ölümlerle cezalandırıldığı bildirilirken, KILAM bayramının birinci gününde krala, demir mızrak takdim edilmektedir¹⁶. (Sonra büyük toplantı bitince kraldan geri alınır; böylelikle) tören boyunca, demir mızrak, krallığın simgesi olarak kralla beraber bulunmaktadır. Bazı kült törenlerinde ise demir mızrağın yerini, demir balta almaktadır. Bu da, mızrak ve baltanın “krallığın simgeleri”ni ifade ettiğini açıkça gösterirken; adı Şarruma veya LUGAL-*ma* yazılan ve adında kral sözcüğünü taşıyan bir Tanrının elinde taşıdığı “balta”nın anlamını da açıklamış olmaktadır¹⁷. Ayrıca (^{URUDU}HAZINNU: balta) Tanrı ZABABA’nın gereçleri arasında da yer almaktadır¹⁸. “Dağın kralı” Tanrı Şarruma’nın krallık simgesi, tasvirlerinde ‘sap delikli balta’ olarak belirgin şekilde görülmektedir. Ay-Tanrısının bir balta ile tasvir edildiği de açıkça anlaşılmaktadır¹⁹.

¹¹ Haas 1982: 21, 52, 120, 183.

¹² Haas-Wegner 1995: 167vd.

¹³ Beal 2002: 93vd.

¹⁴ (CTH 501) KUB 38.1 Vs.I 4vd. Rost 1961: 178vd.; Güterbock-Kendall 1995: 45vd.; Savaş 2002: 113-114; Savaş 2008: 659; burada geçen balta “Şarkışla tören baltası” ile eşlenebilirken, Savaş-Tanrısı ise “Yumruk biçimi” bir kap olarak bulunmaktadır.

¹⁵ Güterbock 1942: No: 13, 105, 106, 109 ve Bittel ve diğer. 1975: 237-239, No: 15, 16, bkz. Darga 1992: 183 ve Res.183, 184, 186, 187. Alacahöyük sfenksli kapı kabartmalarındaki mızraklar için aynı zamanda bkz. Baltacıoğlu 1996: 93vd.

¹⁶ Singer 1984: 10vd., 216vd., (aynı metin grubunda “altın mızrak” için); Coşkun 1974: 438vd. Mızrak=^{GIŠ}ŞUKUR=^(GIŠ)zau- eşitliğine karşı ^{GIŠ}ŞUKUR=^(GIŠ)turi- için aynı zamanda bkz. Singer 1983: 58 dn.17 ve 89vd.

¹⁷ Bittel ve diğer. 1975: Boğ. No.35A Tanrının elinde ve Ugarit, Emar silindir mühürlerinde; Darga 1992: 184, Schaeffer 1954-1955: 93vd.

¹⁸ Steiner 1971: 564.

¹⁹ Bkz. Collon 1995: 373 ve 374 No. 7, 14, 15, 28(?), 32(?).

Burada silahların bazıları üzerinde durmak istiyoruz:

• ^{GIŞ}TUKUL (=hatanti-[?]=KAKKU): “silah, (topuz-gürz); gereç, alet”²⁰. Tanrı tasvirlerini anlatan metinlerde “topuz, gürz” anlamını taşıdığı²¹ ve Hititçesinin de Luviceden alınma²² ^{GIŞ}hatalla- karşılığı (yanısıra ^{GIŞ}TUKUL=hatanti-[?]) olabileceği düşünülmektedir²³ [= (^{GIŞ})hattalla-: (n.) “topuz, gürz, topuz biçiminde merasim asası”²⁴]. ^{GIŞ}TUKUL’un, Hurricesi=*ulmi*²⁵ ile (aynı zamanda Tarhuntašša kralı olan) *Ulmitešub* (^mUl-mi-^DU-ub) “Tešub’un topuzu (/silahı)” şahıs adı içinde kullanılan karşılığını görmekteyiz.

^{GIŞ}TUKUL’un, tasvir metinleri ve silahlardan bahseden metinlerde Fırtına-Tanrısının özel bir silahı ‘savaş topuzu’ olarak ‘bir başı, güneş-kursundan bir süsü ve bir hilali’ vardır²⁶. KBo 23.3 Vs. 13’te “ordunun silahı” olarak geçerken²⁷, bir diğer metinde “altın silahın lapislazuliden kabzası kopmuştur” şeklinde anılmaktadır²⁸. Yukarıda, Tammeka şehri tanrısı Tanrı ZABABA’nın gereçlerinin sayıldığı metinde²⁹ [“2 büyük kalkan, 1 mızrak, 3 hançer, 1 mızrak ucu, bronzdan 1 topuz, 1 balta”] bronzdan yapılmış olarak birlikte geçmektedir. (KBo 6.34 Vs.II 51-

²⁰ HW: 296; HZL: 355 No.206; Hout 1998: 285’te ^{GIŞ}TUKUL’u iki grupta tanımlamıştır: “*oracle type*” ve “*weapon*”.

²¹ Topuz ile ^{GIŞ}TUKUL değerlendirmeleri için ayrıca bkz. Haas 1994: 204 ve 513; Savaş 2002: 115vd.

²² DLL: 44; Oettinger 1976: 126; Melchert 1993: (63-)-64; Beal 1992: 543 “*overpower* (yenmek, mağlup etmek)”. Starke 1990: 309vd. Çivi yazısı Luvicesinde form PL.N.-A. *ha-at-tal-la* hiyeroglif Luvicesinde *hatalyi-/hatalayi-* [“(mit der Keule) niederwerfen”], Pret.Sg.1. ^{M11}*ha-ta-li(-i)-ha* (KARATEPE XXVIII 144 (Hu)) PL.3. ^{M11}*ha-/há-ta-la-i-ta*. Denominatif *hattalla-* “*massue, marteau*”; hier. *hatalia-* Hit. *hattalliya* ve diğer tartışmalar ve yorumlar için ayrıca bkz. Laroche 1955: 83vd.: (“hiéroglyphique” *hatal(i)a-*).

²³ von Brandenstein 1943: 7vd., 35-36 “*Streitkolben*” olarak verir; Sommer-Falkenstein 1938: 60, 125vd. ^{GIŞ}TUKUL=*hatanti-*[?] karşılığını göstermiştir. Goetze 1957: 81 “*mace*”; Carter 1962: 143 “*weapon*”; Hoffner 1967: 79 ve dn.153 “*shore: hadant(?)*” [Otten, *MDOG* 94: 20-21’de *hadant(i)-*’nin *had-* ‘kuru olmak’ fiilinden isme dönüştüğü”] ve 98’de ^{GIŞ}TUKUL “*mace(?)*, *battleaxe(?)*”. Güterbock 1969: 22 “*Waffe*”; Güterbock 1983: 214vd. “*Axt’ oder ‘Beile*”; Otten 1969: 11; Otten 1973: 9 “*Gerät*”; Otten 1981: 7, 12 “*Waffe*”; Neu 1970: 98 “*Werkzeug*”; Neu 1974: 29’daki dayanıklı değerlendirmesinde (Hoffner 1970: 19’daki ^{GIŞ}TUKUL=^{GIŞ}turi- “*weapon*”a karşı) ^{GIŞ}turi-=^{GIŞ}SUKUR olarak verir *hadant(i)-/hatant(i)-*’yi [Soucek 1959: 386’daki gibi] “*dry land*”; Kühne-Otten 1971: 728 “*Waffengewalt*”; Popko 1978: 101 “*Streitkolben, Waffe*”; Koşak 1982: 279’da “*weapon; mace*”; Ünal 1983: 61, 91: “silah”; Alp 1983: 214, 331 “*Waffe*”, ayrıca 43 ve dn.49; Dardano 1997: 156 “*arma*”; Beal 1988: 269vd.; Savaş 2002: 115vd.

²⁴ HW (Erg.1): 5; Koşak 1982: 212; Siegelová 1986: 590; Popko 1994: 48, 266, 328; Klinger 1996: 447vd.

²⁵ (Hurr.) *ulmišši* = ^{GIŞ}TUKUL^{HLA} “silahlar/topuzlar” [Kollektiv-/Abstraksuffix -(š)šī] KBo 32.19 Vs.I 15 ile Vs.II 14, Rs.III 39’da bulunmaktadır. Wegner 1981: 99 (krş. Akadça *ULMU* AHw III: 1410b); Salvini 1991: 180; Neu 1996: 411vd. dn.37; Neu 1988: 98; (ayrıca *Ulmitešub* incelemesi için bkz. Hout 1995: 193vd.); Laroche 1966: 196 No.1423.

²⁶ Metin yeri için bkz. KBo 2.1 Vs. 29: (“*güneş ve ay kurslarıyla süslü 1* ^{GIŞ}TUKUL, *onun üzerine bir karış (boyunda), ayakta duran demir bir erkek heykeli yapılmıştır.*”); II 13, 23 (“*Kilinuna dağr: (bir) ^{GIŞ}TUKUL(’un) üzerine demir(den) bir heykel yaparlar.*”); III 21; von Brandenstein 1943: 35-36, 63vd.; Popko 1978: 101vd.: KUB 38.26 Vs. 23; 38.23 10.

²⁷ Fırtına-Tanrısının epiteti olarak *muwattali*/NIR.GÁL, aynı zamanda ^{GIŞ}TUKUL^{HLA} “ordunun silahları” (KUB 15.4 5; 9 Vs.II 2; 41.22 Rs.III 8), ^{GIŞ}TUKUL-*aš* ^DLAMMA anımsatması ile KUB 2.1 Rs.III 13) *Archi* 1975: (90vd.) 98, 100. VS NF 12 Nr.7 = VAT 7698 Rs.III (16) ^DUTU ^{URU}PÚ-na-ma ^DINGIR^{MES} LUGALTM (17) A-N]A ^mMur-ši-DINGIR^{LIM} LUGAL-i ^{GIŞ}TUKUL NIR.GÁL, Pecchioli Daddi 2000: 346, 348; KUB 44.33 Vs.II (3) ^DU ^{URU}Zi-pa-l[*a-an-da* (4) *ta-ba-ar-ni*] (5) ^{GIŞ}TUKUL^{HLA} NIR.GÁL-i[n *pa-a-i*] “*Wettergott von Zipal[anda] (4) dem Herrscher[(5) die erschreckenden(?) Waffen [gib!]*”. Popko 1994: 232-233; *Muwattali*/NIR.GÁL, ünvanı Gonnet 1979: 52vd. ve 76vd. ^{FORTIS}*mu-wa/i-ta-li-na* Starke 1990: 173).

²⁸ KUB 16.83 Vs. 51: Alp 1948: 317 dn.38a “silah” olarak; Popko 1978: 103; Lapislazuliden bir *hattala-* bulunması (KUB 1.17 Vs.II 27 vd. dupl. KUB 2.10 Vs.I 23vd.) hususu ve diğer değerlendirmeler için bkz. Güterbock 1943: 283 ve dn.30, ayrıca Alp 1940: 38; Klinger 1996: 458-459 {“*eine Keule aus Karneol*”}. KUB 41.28 Vs.II 6-7: [nu-ká]n[?] GAL DUMU^{MES} É.GAL LUGAL-i ^{GIŞ}ha-at-tal-la-an [GJUŠKIN^{NA4}ZA.GIN *pa-a-i* altın (ve) lapislazuliden bir *hattala* (topuz) [Popko 1994: 266-267].

²⁹ Güterbock 1983: 213vd.

52'de:) ^{GIŞ}BAN “yay”, ^{GI}KAK.Ú.TAG.GA “ok” ile (KBo 11.28 Vs.II 8'de:) GEŞPU “yumruk”, (KBo 13.161 Rs. 8'de:) ANŞE.KUR.RA ^{GIŞ}GIGIR “savaş arabası” ve birçok yerde *tarh-* “yenmek, kudretli olmak” fiili ile geçmektedir. Ayrıca, (KUB 17.35 Rs.III 12vd.'da:) “*Hattili adamlar bronz* ^{GIŞ}TUKUL, *Maşalı adamlar kamış* ^{GIŞ}TUKUL *tutarlar ve dövüşürler/savaşırılar*”³⁰; (KBo 11.28 Vs.II 7, Rs.V 9'da:) “büyük savaş aleti”; (KUB 27.1 Rs. 37'de:) “Fırtına-Tanrısının savaş aleti ^{GIŞ}TUKUL” şeklinde anılmaktadır.

Filolojik veriler bu nesne hakkında bilgiler verirken tanımı için değerlendirmeler arasında *hatta-* “vurmak, dövmek” fiilinden türemiş ^{GIŞ}*hattalla-* karşılığı³¹; ^{GIŞ}TUKUL-*la* ve ^{GIŞ}TUKUL-*li* fonetik eklerle (^{GIŞ})*hattalla-* : “topuz, gürz, topuz biçiminde merasim asası”³² eşitlemesine oldukça uygundur³³. Nesnenin, altın³⁴, lapislazuli, ağaç ve taştan yapıldığı, Tanrı tasviri, kült-
envanter (ve ritüel) metinlerinden öğrenilmektedir³⁵ [“Kamıştan (bir) ^{GIŞ}TUKUL” ise, teşhis için biraz düşündürücüdür!³⁶]. Boğazköy-Büyükkale³⁷, Alişar³⁸, Alalah³⁹, Alacahöyük⁴⁰, Beycesultan⁴¹, İnandıktepe⁴², Ortaköy'de⁴³ ele geçen taştan topuz ve başı bulunmaktadır. Yumruk Biçimli Gümüş Hitit Kabındaki kabartma tasvirli sahnede Tanrı yukarı doğru kaldırdığı elinde

³⁰ Carter 1962: 129-130, 143; Gurney 1977: 27.

³¹ Bkz. Güterbock 1943: 283 ve dn.30'daki karşılaştırmalar; ayrıca, Alp 1949: 267 dn.107'deki ^{GIŞ}*hattalu-* “sürgü” (krş. *hatta-* “vurmak”); HED (H): 257vd. *hattalu-* “kilit, sürgü” ile krş.; Klinger 1996: 447vd. Teşub'un ölümler diyarına olan ziyaretini anlatan Hurri-Hitit mitinde, Allani “Yeraltı Yıldırım (//Sürgü/Kilit) [*Bolt of the Underworld*]” olarak adlandırılıyordu {krş. van Gessel: 17vd. ile Lit.}. Hurri dilinde *nekri* (Hititler tarafından *hattalu-* [*bolt*: “sürgü (//yıldırım)”) olarak çevrilmiştir) aslında “kıyı-nehir” anlamına gelir. Buna ek olarak da Papanekri (tam olarak “dağ-bayır” anlamındadır) isminde genişletilmiş anlam olan “sımr” içeriğini taşır. Haas 1995: 2022, ^{GIŞ}*hattalwant-* “*bolt* (sürgü)” olarak değerlendirilmiştir: “*Just as the bolt holds back the lock...*” Archi 1990: 594. *āppa huittiyat 7* ^{GIŞ}*hattalu* “*back he drew (=unlocked) the seven [door]bolts*” HED (H): 347.

³² HW (Erg.1): 5; Koşak 1982: 212; Siegelová 1986: 590.

³³ KUB 9.18 15'te taştan bir *hattalla-*'nın (ardından *HAŞ(Ş)INNU* “balta” geçmesi nedeniyle) ‘balta’ olamayacağı anlaşılmıştır. Fırtına-Tanrısı elinde bazen bir balta ile görülürse de, genellikle daha çok savaş topuzu ile tasvir edilmiştir. Buna göre *hattalla-*, benzer işlevi olan bir silah olarak ^{GIŞ}TUKUL = *hatantiš* ve ^{GIŞ}*hattalla-* adı ortak bir *hat-* kökünden gelip *hattalliya-* fiili ile *hattalla-* ismi birlikte düşünülebilir, von Brandenstein 1943: 7, 38vd.

³⁴ (Sg.N.-A.) ^{GIŞ}*ha-at-tal-la-an* GUŞKIN: KUB 41.28 Vs.II 6-7. ^{GIŞ}TUKUL KÜ.BABBAR: KBo 10.2 Vs.II 41; 27.42 Rs.VI 4; KUB 38.3 Vs.II 19; ^{GIŞ}TUKUL^{HLA}-*ya-aš-ši ha-li-iš-ši-ya-mi* [*I]š-TU* KÜ.BABBAR *ma-a-an IŠ-TU* GUŞKIN: KUB 15.1 Rs.III 37-38.

³⁵ NA⁴ZA.GİN: KBo 14.33 Vs.I 8; KUB 1.17 Vs.II 28; KUB 2.10 Vs.I 24; ^{GIŞ}: KUB 38.2 Vs.II 9; 309/z r.kol.6; NA₄: KUB 9.18, 15.

³⁶ Ayrıca, bir çiğir falı terimi olarak geçen ^{GIŞ}TUKUL için de bkz. Ünal 1983: 91; Laroche 1952: 35; Laroche 1970: 128.

³⁷ Boehmer 1972: 219 Nr.2231-2240. s.19vd.: 1138 “Asa” - bul.yeri: Taf.XXXVII - 46/e - Büyükkale s/12. Uz.: 12.95, gen.: 0.37 cm.; 1139 “Asa” - bul.yeri: (düzenlenmemiş) - 414/e - Büyükkale s/12. Uz.: 8.6, gen.: 0.25 cm.; 1140 “Asa” - bul.yeri: Taf.XXXVII - 242/d - Büyükkale x/17. Uz.: 16.7, gen.: 0.35 cm.; 1141 “Asa” - bul.yeri: Taf.XXXVII - 242/d - Büyükkale x/17. Uz.: 12.0, kaln.: 0.55 cm.; 1142(-1143) “Asa” - bul.yeri: (düzenlenmemiş) - 444/e 445/e - Büyükkale s/10. Uz.: 7.05, 5.6, gen.: 0.45, 0.42 cm.

³⁸ von der Osten 1937: 230, Fig.261, c.1419.

³⁹ Wooley 1955: 407 Nr.48/40 (ayrıca benzer diğer buluntular için yine aynı esere bkz.).

⁴⁰ (K) Mezarı: K.8 Topuz. Asıl topuz taştan olup ağaç sapı üç parçadan oluşan altın plaka ile örtüldür; K.9 Altın topuz başı. Alaca-Höyük Bakır Çağı (İÖ.2100-2500) Mezarlar Karışık Maden Buluntuları: Koşay 1938: 90vd.

⁴¹ Topuz tipli asa başı (Orta ve Geç Bronz Devri Beycesultan tabakaları) Mellart 1995: 113vd.; Lloyd-Mellart 1959: 90, Fig.21, 6-8.

⁴² Özgüç 1988: 67 (Mermerden).

⁴³ Süel 1998: 564, 570 Res.18.

yuvarlak başlı silahı (=topuzu) ile havada bir vuruş savururken, adeta bu tören topuzunu sembolleştirmiştir⁴⁴.

I.Hattuşili'nin, Haşšuwa'dan getirdiği ganimet⁴⁵; cömertçe işlenmiş süs silahlarının bir koleksiyonunu içermekteydi: bel-destekli (*IMITTU*) alt[ın]/gü[müş]⁴⁶ten bir mızrak, üçü lapislazuliden, biri altından kral asası/topuzu (*HURPALŪ*), beş gümüş topuz (^{GIŠ}TUKUL) ve (çift taraflı) altın bir balta. Bu ganimet içinde bulunan altın *HURPALŪ* (=HUTPALŪ, HUPPALŪ): “topuz, gürz (topuzlu asa)”⁴⁷ oldukça ilgi çekici olsa gerektir. Çoğunlukla adak tasvirlerinde, hilal ve yaşam sembolleriyle birlikte⁴⁸ dağların sembolü olarak da görülen⁴⁹ topuzların, kült nesnesi tanımında demir, bronz ve bakırdan yapıldıkları anlaşılmaktadır (öncelikle sadece bronzdan üretilmişlerdir, ancak kült reformundan sonra demirle de süslenmişlerdir⁵⁰).

Bazen dağ tanrıları, üstünde erkek resimleri bulunan birer topuz olarak, ırmak ve pınar kadın tasvirleri ise kadın resmi olarak tasvir edilmekteydi⁵¹: “*Mamnanta şehri: Fırtına-Tanrısı demir boğa (olarak); Arnuwanda dağları topuz (olarak), üzerine demirden bir tasvir (heykel), yapılı; Harranaşsa dağları topuz (olarak), üzerine demirden bir tasvir, (ve) beyaz dağlar topuz*

⁴⁴ Güterbock-Kendall 1995: 48 ile 52 Fig.3.7.

⁴⁵ KBo 10.2 Vs.II 41-43.

⁴⁶ KUB 26.69 Rs.VII 12 mahkeme protokolünde de ‘demir’ olarak geçmektedir.

⁴⁷ (41) 1 *I-MI-IT-TUM* KÜ.[]^{GIŠ}PA GUŠKIN 5 TUKUL KÜ.BABBAR (42) 3 *HU-U-UR-PA-A-LU-U* Š[A^{NA4}Z].A.GİN (43) 1 *HU-U-UR-PA-A-LU-U* ŠA GUŠKIN: KBo 10.2 Vs.II 41-43; ^{GIŠ}HU-UL-P[A]-LU GUŠKIN: KBo 10.1 Vs. 45. Imparati-Saporetti 1965: 50-51, 69, 78, 82; HW (Erg 3): 44.

⁴⁸ KUB 38.2 Vs.II (8) ^DU AN-E ALAM LŪ GUŠKIN GAR.RA *a-š[a-a²-a]n* (9) [Z]AG-za ŠU-za ^{GIŠ}hat-tal-la-an *har-zi* (10) GÜB-za ŠU-za *a-aš-su* GUŠKIN *har-zi*, von Brandenstein 1943: 6; Rost 1961: 176; Bittel ve diğer. 1975: 189vd.

⁴⁹ Ebla'dan bir kült kabı üzerindeki mitolojik sahnede: boğa başlı, kanatlı ve aslan gövdeli karışık yaratık, gövdesinde ve göğsünde dağların sembolü olduğu halde dört ayağıyla dağlara basmış durumdadır. Kuyruğu ise bir topuz (/yılan??) görünümünde olup bir sembol olarak topuz şeklinde kavranmıştır. Buradaki tasviri, dağların topuzla olan bağlantısının sembolleştiğine iyi bir örnek olarak gösterebiliriz, Haas 1982: 119vd. Abb.30. Yine buna paralel olarak Asur tapınağında (14-15.yy. Hurri tarzında) kült kabartması üzerindeki Tanrının etekleri de başlığı da dağ kabartmalıdır ve onun arkasından (*hemen bel kısmındaki dağ zirvesinden -sağ ve soldan- üçer başlı*) kozalak biçimli iki topuz çıkarken, iki elinde de yine aynı topuzlar vardır. Dağ formunda, kozalak biçimli bu topuz formlara Tanrının arka taraflarında dağlı-eteklerinden çıkanların üzerine ayaklarıyla basmış halde iken sağ ve sol omuzlardaki 2 keçi ağızlarında bunları tutmakta/yemektedirler, Haas 1982: 162 (Andrae 1931 [1969]); omuzlardan çıkan topuz biçimli nesnelere ile dağ tasvirlerinin örnekleri ile karşılaştırmalı değerlendirmeleri için bkz. Collon 1995: 373 ve 374'te No.1 ile: (“*With a stick or mace: Nos. 1-3, 6, 9-11, 18, 20, 22, 30, 34-38. These attributes are too unspecific to be used on their own to identify the Moon god. In conjunction with other attributes the stick is clearly part of the god's iconography and he shown leaning on it when, in a similar context, the Sun god is shown brandishing his serrated knife ...*”)

⁵⁰ Acaba, ^{GIŠ}hatalla-'nın *HURPALŪ*'dan ayrılan işlev veya özelliği, bu değişim ve gelişim unsurlarında aranabilir mi? (Bunun için krş.) Eski Mezopotamya'daki topuz ve çift taraflı balta ile tasvir edilmiş savaşçı özelliklerdeki tanrılar, Black-Green 1992: 65[te Lugal-irra ve Meslamta-ea (ve s.124 fig.102); *lion-demon*; s.124 Eski Babil (ve Kasit) Dönem(ler)inden topuzlu figür (103) ile genel olarak “topuzlu” kral veya tanrılaştırılmış kral yorumları üzerine ‘mace’ maddesi].

⁵¹ KBo 2.13 Vs. 21vd. (KBo 2.7): Güterbock 1943: 280 ve dn.22. Carter 1962: 107, 112: (21) ^{URU}Ma-am-na-an-ta ^DU GU₄.MAH AN.BAR ^{HUR.SAG}Ar-nu-wa-an-da-aš ^{GIŠ}TUKUL UGU ALAM AN.BAR *i-ya-an-zi* (22) ^{HUR.SAG}Hur-ra-na-aš-ša-an ^{GIŠ}TUKUL UGU ALAM AN.BAR ^{HUR.SAG}BABBAR ^{GIŠ}TUKUL UGU ALAM AN.BAR *DŪ-an-zi* ^{ID}Ši-ga-ši-ga-a[n] (23) ALAM DUMU.MUNUS ^{TŪL}Al-da-ni-iš :*Du-up-ša* ^{TŪL}Al-ta-an-ni-iš :*Kum-ma-ya-an-ni-iš* ^{TŪL}Ši-wa-an-na-aš ^{TŪL}Haš-ha-na[ri-iš] (24) [(...)-aš! ^{TŪL}Hal-wa-an-na-an ALAM ^{HL.A}DUMU.MUNUS ^{MES}AN.BAR *DŪ-zi* 1 É.DINGIR ^{LIM}ma-aš É.ŠA ^{DUG}har-ši-ya-aš D[Ū-en-zi].

(olarak), üzerine demirden bir tasvir, yapılır; ...”. *huwaši-taşları* da dağ ve pınar diye kutsanırken; bir metin, bunların yerine topuzlar ve heykeller konduğunu bildirmektedir⁵²: “*Haruwata(?) şehrinde Şaluwanta dağlarının huwaši taşı, ta eskidenberi var (eski durumunda); Majeste(m), güneş ve ay “amblem”leriyle süslenmiş bir topuz ki bunun üzerinde yürüyen bir adamın 1 şekan büyüklüğünde demirden bir tasviri konmuştur, Şaluwanta dağları(nın tasviri) olarak yap(ıl)mıştır.*” [Kargamış ve Emar arasındaki El-Qitar’dan Hitit silindir mühür baskısında dağların üzerinde elinde topuzu bulunan Tanrının (karşısında elinde ve sırtında yay taşıyan erkek Tanrı?) figürü bulunmaktadır⁵³]. Topuzların kült eşyası olarak kullanılması⁵⁴ dolayısıyla, Arinna’nın Güneş-Tanrıçasına ait kült eşyası diye anılan güneş kursları da hatırlanabilir⁵⁵. Topuzun, Fırtına-Tanrısının yoldaşları olan dağlara (kült eşyası olarak yalnız halde) ve ayrıca da dağ tanrılarının tasvirlerine⁵⁶ (bağlantılı olarak birlikte) eşlik ettiği anlaşılmaktadır: “*Bir topuz, üstünde de bir tasvir yapılmıştır*”⁵⁷ [“*Güneş ve ay kurslarıyla süslü 1 GİŞTUKUL, onun üzerine bir karış (boyunda), ayakta duran demir bir erkek heykeli yapılmıştır*”; “*Kilinuna dağı: (bir) GİŞTUKUL(un) üzerine demir(den) bir heykel yaparlar*”⁵⁸]. Bunların, kabartma süs olarak mı, yoksa topuzun üzerine ilave edilmiş heykelcik olarak mı yapıldıkları bilinmemektedir. Bir yerde Dağ-Tanrısı topuzu elinde tutar halde görünürken⁵⁹ birçok yerde Fırtına-Tanrısının kendisi, Yazılıkaya⁶⁰ baş Tanrısı kabartmasında gördüğümüz gibi, topuzu elinde tutmaktadır⁶¹. Bunun yanısıra oturan bir tanrının elindedir [“*Tanrı Karmahili: Oturan erkek heykeli; gözleri altın*

⁵² KBo 2.1 Rs.III 13vd. (21-27-35): Güterbock 1943: 280 ve dn.22; ayrıca metin yerleri için bkz. Carter 1962: 51vd.

⁵³ (Bu sahnede (her iki) tanrının önünde (bire) pınar(?) [ki, burada nehre ve dağlara yapılan bir kutsama sahnesi de] bulunmaktadır) Culican-McClellan 1984: 57; Haas 1994: Abb.54. Elinde tuttuğu uzunca bir topuzu adeta dağın zirvesine dikercesine tasvir edilen bir Ay-Tanrısı tasviri de, bir Mezopotamya silindir mühür baskısında kendini çok belirgin halde ortaya koymuştur (Collon 1995: 373 ve 374 no.2).

⁵⁴ Dağ tanrıları ile GİŞTUKUL değerlendirmeleri için ayrıca bkz. Haas 1994: 496vd. ve 513.

⁵⁵ KUB 25.14 Vs.I 10vd. ile Bo 4971 Rs. 8vd. Sommer 1940: 35.

⁵⁶ Haas 1982: 21, 52, 120, 183; Börker-Klähn 1989: 237vd.; Gonnet 1968: 95vd.; Dinçol 1971: 29vd.; Dinçol 1974: 29vd.

⁵⁷ Kral mezarlarının çoğunda, insan şeklinde kült simgelerinin bulunması ilginçtir. Daha önceleri Tanrı ya bir sembol ya da bir nesne/eşya ile temsil edilirdi ve bunun Hititçedeki adı “*huwaši-taşı*”dır. Fırtına-Tanrısı bir istisnadır ve mezarın zenginleşmesinden önce de sonra da Alacahöyük ortostatında gördüğümüz şekliyle yani boğayla temsil edilir. Maraş(a)’ta (Modern Maraş’la aynı yer değildir) dört Tanrı bulunmaktadır. Esas olarak Fırtına-Tanrısı dördünde de bulunur ve kalay kaplı boğayla temsil edilir; ikincisi topuzla temsil edilen (GİŞTUKUL) bir Dağ-Tanrısıdır; üçüncüsü beş bakır hançerle ve dördüncüsü ise çocuğunu emziren bir anne heykeliyle temsil edilir. Bununla bir gümüş boğa, bir topuz ve hıların üstünde duran bir demir adam figürü, elinde bakır bir hançer tutan altın gözlü gümüş (bir) adam figürü ve çocuğunu emziren bir anne figürüyle değiştirilmiştir. KBo 2.1 Vs.I 28vd. bkz. Carter 1962: 52, 61; Gurney 1977: 26; Güterbock 1983: 216vd.

⁵⁸ KBo 2.1 Vs.I 35-36; II 13.

⁵⁹ Bo 2318 Vs.II 11, Güterbock 1940: 40 ve dn.160.

⁶⁰ Bittel ve diğer. 1941: 115,138; Bittel ve diğer. 1975:’te elinde topuz taşıyan 18, 21, 24, 39, 41, 42 ve 83 numaralı Tanrılar için s.131vd. ile ilgili çizim tablosuna bkz. Yazılıkaya için ayrıca, Masson 1989: 16vd.; Masson 1994: 68vd.

⁶¹ Bkz. KBo 2.1 Rs.III (20) [D]U URUŞar-pa-an-ta 1 ALAM LÚ GUB-aŞ ZABAR 1 še-kán (21) [ZAG-za Ş]U-za GİŞTUKUL har-z[i] (26) [1 NA4]ZL.KIN HUR.SAGŞu-[wa-]ra URUMa-li-ya-aŞ-ša (27) [an-na-]al-la-an 1 GİŞTUKUL ši-it-tar-zu UD.SAR-za [ú-nu-wa-a]n-za ... Carter 1962: 56-57, 67 (Boğazköy’deki Fırtına-Tanrısı için bkz. Alexander 1993: 1vd.).

*kaplı(dır), sağ elinde (bir) ^{GIŠ}TUKUL tutar, altında (ise) gümüş (bir) kaide (vardır).”*⁶². Büyük kral IV.Tudhaliya'nın Güneybatı Anadolu'ya yaptığı zafer seferini kutlayan Yalburt su havuzu yapısına⁶³ ait (hiyeroglifler ile birlikte) kabartma şeklinde yapılmış tasvirde, elinde topuz tutan bir kompozisyon bulunmaktadır⁶⁴ [Figürlerin duruş biçimleri ve hareketlerinden dolayı kralı, tanrısının/tanrılarının kucaklayarak koruması kapsamında *Umarmungsszene* (koruma altına alma sahnesi) olarak adlandırılan sınıfa girmektedir⁶⁵].

Metinler, topuzu başka tanrılarla da anmaktadır: *ZABABA* onu elinde tutuyor [“*Tanrı ZABABA: Ayakta duran (bir) erkek heykeli gümüştendir(dir), sağ elinde (bir) ^{GIŠ}TUKUL tutar, sol elinde (bir) kalkan tutar*”⁶⁶]; bir adak metninde de *IŠTAR*'a topuzları için gümüştendir veya altından bir kaplama vaad edilmektedir [*IŠTAR* ile *ZABABA*⁶⁷ savaşçı tanrılardır; onlarda böyle bir topuz bulunması anlaşılır bir durumdur⁶⁸] öte yandan, diğer bir Fırtına-Tanrısının silahı olarak bir balta anılmaktadır⁶⁹ (bu, baltalı Fırtına-Tanrısı kabartmalarını hatırlatmaktadır).

Halab tapınağının ortostatlarında; Halab'ın Fırtına-Tanrısının silahı olarak hem topuz hem de balta (ve mızrak ile kılıç) görülürken yine kanatlı savaşçı (Tanrı) *IŠTAR*'ın elinde omuzuna dayanmış (diğer topuzlara göre nispeten biraz daha uzun bir) topuz vardır⁷⁰. Halab'ın -boğa koşumlu-arabalı (sürücü [=Boğazköy kil bulla⁷¹, Yumruk Biçimli Gümüş Hitit Kabındaki kabartma ve İmamkulu kaya kabartmasındaki gibi]) Fırtına-Tanrısı kabartmalı ortostati üzerindeki Anadolu hiyeroglifli yazıtıyla Fırtına-Tanrısının adı: “TANRI, TOPUZ” olarak çok

⁶² KUB 30.2 Vs.II 4-5.

⁶³ Temizer 1984: 53-57; Temizer 1988: XIII-XXII/XXIII-XXXII, 172-174 şekiller: 60-63, Levha: 85-95; Poetto 1993: 9vd., Woudhuizen 1994-1995: 168vd.; Hawkins 1995: 66vd.; Poetto 1998: 108-117; Savaş 2006: 693vd.; Savaş 2007: 662vd.

⁶⁴ Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi depolarında (kireç taşından bir grup fragmanın içinde) bulunmaktadır. Burada, sağa doğru bakan iki figürün sadece üst kısımları (omuzdan kalçaya kadar) sağlam kalmıştır. Arka plandaki tasvir ile ilgili olarak da görülebilenler; açılmış vaziyette bir sol kol, başsız ve kolsuz vücut hattı ile tamamlanmamış olan bir etektir. Öndeki figürün ise, elinde topuz tutan sağ kolu bel hizasında bükülüyken, sol kolu da yukarı doğru bükülmüş olarak (ağız önündeki eli) saygı ifadesindedir, Karasu-Poetto-Savaş 2000: 99vd.

⁶⁵ Bu tür bir kompozisyon II.Muwatalli ile başlayan ve III.Murşili ile devam eden bazı *Umarmungssiegel*'ler mühürlerle çok iyi belgelenmektedir. IV.Tudhaliya'ya gelince, çok iyi tanınan Ugarit mühür baskısına, Boğazköy'den çıkan bulla parçaları ve mühür baskısı da (yine bu krala atfedilerek) eklenmiştir. Bunun yanısıra, IV.Tudhaliya, Yazılıkaya B odasındaki kabartması ile anıtsal kaya kabartmaları üzerinde de eşsiz bir tanrısal koruma altına alındığını göstermiştir bkz. Karasu-Poetto-Savaş 2000: 100 dn.5; Herbordt 2006: 83vd.

⁶⁶ KUB 30.2 Vs.II 17-20.

⁶⁷ Tanrı *ZABABA* için bkz. Laroche 1947: 109vd.; Laroche 1947a: 215; van Gessel 1998: 961vd.; van Gessel 2001: 389; *IŠTAR* için de van Gessel 1998: 923vd.; van Gessel 2001: 385vd., Wegner 1981: 1vd., 95vd. aynı zamanda krş. Haas-Wegner 1995: 167vd., 170. KBo 22.6 Rs.IV 14-16: ^{GIŠ}paini=w[a=t]a kuit ^Ehilamni=šit/nu=war=a<t>=(a)šta kardu n=war=at ^{URU}Agade ^d*IŠTAR*-aš/[^{GIŠ}TUKUL]^{HI.A}-eš iyandu (“Let him cut down the tamarisk which stands in the portico and let them make it into [weapon]s for *IŠTAR* of Agade”) Hoffner 1997: 199.

⁶⁸ Güterbock 1983: 204vd., 213vd.

⁶⁹ Bo 2383 Vs.I 20vd. ve ayrıca krş. Güterbock 1983: 213vd. (Bu durum; farklı şehirlerin Fırtına-Tanrılarının özelliklerinden kaynaklanıyor olmalıdır).

⁷⁰ Kohlmeyer 2000: Tafel: 1d, 14, 18.

⁷¹ Neve 1992: Titelbild.

açık şekilde verilmiştir⁷². Bu da bize Fırtına-Tanrısının adının ve silahının “TOPUZ” ile özdeş olduğunu göstermektedir. Elinde mızrak, omuzunda yay ile tasvir edilen Koruyucu-Tanrı Kurunta ile omuzunda yay, (sol) elinde çift-asa (/ok?) tutan diğer bir Tanrı bulunmaktadır⁷³. Sağ elinde omuzuna dayalı tuttuğu ucu eğri asa, sol elinde üç-çatalı Tanrı ile yine sağ elinde omuzuna dayalı ucu eğri asa, sol elinde (baş kısmı kırık -sapından tutulmuş-) belirsiz bir nesne (belki meşale?) tutan diğer Tanrı yürümektedir⁷⁴.

LÚ^{GIŠ}TUKUL⁷⁵ “silah(lı) adam(ı)” Babil krali savaşçıları gibi belki profesyonel askerler (daha geç devirlerdeki Osmanlı Yeniçeri askerlerin benzeri) idiler. Ayrıca bazı zanaat sahipleri ile birlikte anılmaları [genellikle LÚ^{GIŠ}TUKUL adı altında belirtilen erkek personel çeşitli işlerde; ekmeçi, sütçü, meyve ekicisi olarak tapınak ekonomisi için çalıştırılmaları] ile “işçi, zanaatkar” sınıflandırması içinde yasalarda da anılıp vergiden muaf tutuluyorlardı.

• (URUDU)^{ateš(ša)-} (c./n.) [= PĀŠU= HAŞ(Ş)INNU (=šummittant-); HULPALU (HUPPALŪ)]: “Balta (Keser)”⁷⁶ çoğunlukla, tasvir, kült-envanter, yasa ve dini metinlerde geçip yapımları altın, gümüş, bronz, bakır ve kurşun kaplamadandır⁷⁷. Hitit çiviyazılı belgelerde “balta” ile ilgili bazı metin yerlerinin tercümesi şöyledir⁷⁸:

[ateš(ša)-]: “... Oraya bir balta koyar, bir hançer, gerili bir yay ve bir ok koyar”; “Fırtına-Tanrısının adamı yere/yeryüzüne bir balta ile vurur/saldırır”; “balta ile uçurur”; “o balta (ateš) üzerinde bir yeri öptü”⁷⁹; “balta ile kamışı keser”⁸⁰. [Akadograma göre ise PĀŠU veya HAŞ(Ş)INNU]: “gümüş bir balta alır ve asmayı keser”; “Fırtına-Tanrısının adamının baltası vardır”; “büyük balta”; “bir küçük bronz balta”.

⁷² Kohlmeyer 2000: Tafel: 16-17; Kohlmeyer 1983: 80vd. Fig.33; Klengel 1965: 87vd.; Popko 1998: 118vd.; Savaş 2002: 118vd., 170 Fig.49.

⁷³ Kohlmeyer 2000: Tafel: 9, 15.

⁷⁴ Kohlmeyer 2000: Tafel: 10, 20.

⁷⁵ LÚ^{EN/BĒL}GIŠTUKUL “silah(lı) adamların beyi”; LÚ^{GIŠ}TUKUL GÍD.DA “uzun silah(lı) adam(ı)” Imparati 1995: 578; Beal 1988: 269vd.; Beal 1992: 55-56; Pecchioli Daddi 1982: 30vd.; Yakar 2000: 37, 41, 261, 266, 301; HW² (14): 298, 300; Archi 1977: 13vd.; Laroche 1949: 55vd.; Darga 1984: 52.

⁷⁶ HW: 38, HW (Erg.1): 2; HW² (A): 570-572; HED (A): 227-228; HEG (A): 94; HdW: 10; Kronasser 1966: 328, 341; Haase 1968: 72-74; von Brandenstein 1943: 14, 54; Otten 1958: 34; Otten 1961: 118; Schwartz 1938: 336; Friedrich 1959: 72; Starke 1990: 236, (422) dn.1520; Oettinger 1980: 52; Haas 1994: 513vd. PĀŠU: HW: 311; HED: 227-228; Otten 1955: 124-126; Otten 1955: 34; Siegelová 1986: 698; Koşak 1982: 100, 102, 290, 141, 142, 143; Werner 1967: 6; Starke 1985: 324; Beal 1992: 522; Haas-Wegner 1988: 404-405. HAŞ(Ş)INNU: HW: 307; HW (Erg.1): 31; HED: 227; von Brandenstein 1943: 4-5, 10-11; Rost 1961: 175, 178, 198; Laroche 1965: 74; Meyer 1953: 112vd.; Starke 1985: 324; Werner 1967: 46; Bittel 1976: 28vd.; Darga 1992: 107-109; Beal 1992: 522; Erkanal 1977: 56, Tafel 7, 20; Haas-Wegner 1995: 167vd. HULPALU (HUPPALŪ): HHw: 278 ‘Doppelaxt, Keule’; Beal 2002: 107vd.

⁷⁷ HT 1 I 20 (dupl. KUB 9.31 I 27), von Brandenstein 1943: 54vd.; Schwartz 1938: 336-337; ayrıca bkz. Haas 1994: 513vd.

⁷⁸ HED (A): 227vd. (ateš(ša)-).

⁷⁹ von Brandenstein 1943: 54vd.

⁸⁰ KUB 7.41 Vs.I 24, Otten 1973: 42.

Çeşitli ağırlıklarda yapılan baltalar⁸¹:

“Eğer bir demirci 100 mina ağırlığında bakırdan (bir) boru yaparsa, onun fiyatı 100 PA arpadır. Kim 2 mina ağırlığında bakırdan balta yaparsa onun fiyatı 1 PA buğdaydır. Eğer 1 mina ağırlığında bakırdan balta yaparsa, onun fiyatı 1 PA arpadır.”

AN.TAH.ŞUM^{SAR} bayramı kutlamalarının (26.gününde) et-kurbanları ayini kesitinde:

“AZU-rahibi Šauška'nın baltasını kırmızı yün ile sarar ve beylerin önüne koyar ve onlar dans ederler. Sonra baltayı katranağacısakızı/sedir ile yıkar ve onu Tanrıçaya sunulmuş etin yanına koyar”⁸².

Bir bayram kutlaması esnasında balta (HAŞ(Ş)INNU) ile yapılan kutsal dansta⁸³:

“[Kra]liçe (Tanrıya) eğilir. Arkadan mantosunu omuzunda tutar. Efsun rahibi ona baltayı verir. Kraliçe eğilir ve baltayı a[lır] ve Tanrının önünde dans eder. Sonra baltayı alır ve mantoyu tekrar efsun rahibine verir. Onları su ile temizler ve Tanrının önüne [koyar]”.

Şarkışla tasvirli tören baltası⁸⁴ bronzdandır ve Fasıllar ile Eflatunpınar anıtlarındaki gibi karışık ikonografik yaratık figürlerle, kült-tapınak envanter metinlerinde kutsalların tanım ve tasvirlerini içerir. Güneş-Tanrısı ile sakallı ve boğa-boynuzunun üzerinde yüceltilen Dağ-Tanrısı, kartal, aslan ve kraliyetin sembolü kanatlı-güneş-kursu ile donatılmış bu tören baltası, kült reformu esnasında IV.Tudhaliya döneminin bir ürünü olmalıdır.

Bronz devrinde aletlerin büyük kısmını tahta işçiliğinde (yani marangozlukta) kullanılan “balta”lar oluşturmaktadır. Taş “çekiç”lerin yanısıra madenden yapılmış olanları da şekil itibarıyla kolcuklu-baltayı andırmaktadır⁸⁵. Bundan dolayı süs veya sembol silah olarak kullanılan balta ile alet/gereç olarak kullanılan baltaları işlevleri açısından ayrı tutmak gerekmektedir⁸⁶.

⁸¹ KBo 6.26 Vs.I: (13) *ták-ku* ^{LÚ}SIMUG.A Š[A 1 ME] MA.NA ^{URUDU}ŠEN a-ni-ya-zi (14) 1 ME PA ŠE ku-uš-š[a-n]i-iš-ši-it ŠA ^{URUDU}a-te-eš (15) ŠA 2 MA.NA KI.LÁ.BI a-ni-ya-zi 1 PA ZÍZ ku-uš-ša-ni-iš-ši-it (16) *ták-ku* ^{URUDU}a-[t]e-eš ŠA 1 MA.NA KI.LÁ.BI a-ni-ya-zi (17) 1 PA ŠE ku-uš-ša-ni-iš-ši-it, Hoffner 1997: 127-128 (§160(*45)).

⁸² Haas 1994: 810 ve dn.202; Haas-Wegner 1995: 169.

⁸³ KUB 45.32 Rs.III 6-10 (CTH 713); Wegner 1981: 53 ve dn.199; Wegner 1995: 88-91 (Nr.13); de Martino 1989: 79.

⁸⁴ Bittel 1976: 28vd.; Darga 1992: 107-109; Erkanal 1977: 56, Tafel 20.

⁸⁵ Bu alet Pelit Büyükköy'den ele geçen örneğiyle tanımlanmaktadır. Profilden görünüşü, bir kesici kısmının olmadığını bunun yerine kör bir vurma yüzeyinin yer aldığını göstermektedir. Bu parçanın çekiç olarak kullanıldığı düşünülebilir. Müller-Karpe 1987: 204 ve Res.6. Yassı ve kolcuklu-baltaların kullanım izlerinin incelenmesi sonucunda, bunların çoğunlukla silah değil de, alet vazifesi gördüklerini kanıtlamaktadır. Fonksiyon bakımından namlusu sapa paralel olarak bağlanmış olanlar **balta**, sapa

Silahların üretiminde madenler çok amaçlı kullanılmıştır. Metin içerikleri nedeniyle söz konusu silahlar aynı zamanda merasim anlamı taşıyan genel süs silahlarıdır (sarayın veya kralın mızrağı, kraliyet asası ve hançer veya balta); merasimler için bunlar ya altından ya da demirden üretilirdi⁸⁷. Ritüel yapılan alanda; adak hediyeleri olarak, altın ve gümüş kalkanlar, baltalar, kral asaları, hançerler (veya kılıçlar) yaylar ve kılıflar veya demir baltalar ve hançerler (kılıçlar) ortaya çıkmaktadır (bir demirbaş listesinde, toplam 3 *minalık* ağırlığı olan iki miğfer/başlık da bulunmaktadır⁸⁸).

• ^{GIŞ}PAN (/BAN) (=QAŠTU/QALTU) [^{GIŞ}PAN-ti = (Hurricce) (^{GIŞ})*hašiyati* veya *kašti*-]: “ok yayı”⁸⁹. Yay bir silah olarak, çiviyazılı metinler [tasvir, kült-envanter, askeri yemin, ritüeller, doğum ritüelleri, yıllık]⁹⁰ ile kayalar ve mühürler üzerinde Tanrı ve krallarının tasvirlerinde [(GIŞ= ağaç determinatifi ile) altın ve gümüşten de⁹¹ yapıldığı] görülmektedir. ^{GIŞ}PAN karşılığına verilen Hurricce(/Luvice) *hašiyati(-)*⁹² *haš-* (*ha-aš-ta-iš-* “kemik”⁹³) kökünden türemiş, adjektiv -

enine bağlanmış olanlar ise **keser** olarak nitelendirilebilmektedir. Keserlerin yandan görünüşleri ya asimetrik olarak bileşenmiştir ya da namlularının tümü bükülmüştür. Keser, marangozların tahta ve kiriş yontmacılığında kullandıkları tipik bir alet olmakla beraber diğer balta çeşitlerine oranla çok daha az sayıda ele geçmiştir. İnce işlerde, örneğin tıkaç deliklerinin oyulmasında kovanlı kesikler Kârum devrinden itibaren kullanılmaya başlanmışlardır. Bu kovanlı kesiklerin eskiden tahtadan yapıma sapları vardır (Savaş 2006a: 94vd.).

⁸⁶ Baltaların ele geçtiği bu bazı merkezlerdeki örnekler (Savaş 2006a: 93vd., 158vd. 221vd., 253vd. 278vd.): *Boğazköy*: Boehmer 1972: 36’da Nr.17 (bronzdan), 38 Nr.23-26, 137 Nr.1242-1245, 138 Nr.1255-1258, 139 Nr.1259, 143 Nr.1271-1275 (demir kazma tipli), 203 Nr.2123 (taştan), 204 Nr.2124-2126. “(Çeşitli) baltalar”: Bittel 1937: 4, 20-21, 69-70 (Tafel-, Inventar- und Seiten-Verweise ve Plan; 2487-2487A numaralar arası benzer örnekler olan “baltalar”dır. Boehmer 1979: 1vd. *Alacahöyük*; *Truva*: VI.katta taştan çekiç balta; *Tarsus-Gözlükule*: Geç Bronz I.tabaka D odasında bronzdan yassı baltalar: Bronz baltalar (EB III= 1 adet; OB= 1 adet; GB I= 7 adet), çift ağızlı baltalar (GB I= 1 adet); *Tepecik*: 2b tabakasında bakır ve bronz kanatlı baltalar; *Maşathöyük*; *Korucutepe*; *Eskiyapar*: Balta (elektrum); *Kültepe*: Anadolu’da, Hitit medeniyetini temsil eden hemen her şehirde rastlanan ve hem II. hem de I.binde kullanılan “kolcuklu-balta”ların Suriye-Filistin’den Avrupa içlerine kadar yayıldığı ve çeşitli tiplere ayrıldığı anlaşılmaktadır. Kolcuklu-baltanın, Kaniş Karum’unda tabletlerin yardımıyla tarihlenebilen bir katta bulunmuş olması, bu tipin daha o zaman gerçek şeklini aldığını ve bundan sonraki devirlerde büyük evrim göstermediğini anlatmaktadır. Anadolu’da uzun müddet kullanılan ve yerel özellikler gösteren bu balta tipinin, Kaniş’te üstünde durulan örnekten daha eskilere de gidebileceği olasıdır. Eski ve yeni Boğazköy, Alacahöyük, Dündartepe, Gözlükule, Yümüktepe kazılarında bulunanlarla, Sivas ve Kültepe’den getirilen kolcuklu-baltalar, Anadolu’da bu tipe çok rağbet edildiğini göstermektedir. *Tel-Açana (Alalah)*: Pls.LXXI-LXXIII. Baltalar; *Alişar*: Bronz baltalar 14 adet bronz veya bakır balta (ve parçaları) bulunmaktadır. *Yümüktepe (Mersin)*: Kolcuklu, bronz balta; *Ortaköy*: Baltalar; *Sivas*: (Müzesinde bulunan baltalar:) Sap delikli balta, kolcuklu-baltalar, merasim baltası; *Sakçagözü (Bölgesi)*: Gaziantep Müzesi’nde bulunan Sakçagözü bölgesinden buluntular: 2 sap delikli balta; 1 sap delikli hilal balta; [2 uzun kılıç], *Amasya*: (Amasya Müzesi’nde bulunan bir gözlü balta), *Ankara*: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi’ndeki Tanrı Adad betimlemeli bir grup eser.

⁸⁷ Bkz. Siegelová 1984: [§1] 131vd., 143vd.

⁸⁸ KUB 26.66 Rs.III 6.

⁸⁹ HW: 266; GLH: 139; Kümmel 1967: 100; Neu 1974: 8vd.; Beckman 1983: 308 (ayrıca s.183’te metin yeri [Rs. 3] üzerindeki [kan veya kırmızı renk kaplanması!?] yorumuna bkz.); Siegelová 1986: 633; Güterbock-Hout 1991: 52, 88; Beal 1992: 148, 521; Beal 2002: 97vd.; Haas 1989: 27vd.; Taracha 2005: 458vd.

⁹⁰ KUB 40.96+Bo 1016 r. Kol. (str.8:) 1 yay 10 ok(ucu); (19:) 4 yay; (21-22:) 5 yay 80 ok(ucu); (26:) 1 ok 20 ok(ucu) bahsi ve diğer metin yerleri için bkz. Siegelová 1986: 278-281 (633).

⁹¹ ^{GIŞ}PAN GUŠKIN: KUB 38.1 Vs.II 3; ^{GIŞ}PAN^{THA} GUŠKIN GA[R.RA-ma-wa-za?]: KUB 13.35 Vs.II 28 (metin yeri için bkz. Werner 1967: 8); ^{GIŞ}PAN 3 AŠ-RA GUŠKIN GAR.RA: KBo 18.172 Vs. 8; gümüş olanı KUB 18.172 Vs. 9.

⁹² Brandenstein 1940: 103vd.; GLH: 97; Popko 1978: 105.

⁹³ Lehmann 1955: 25; HED (H): 233vd. [*haštai-hašti-* (n.)].

iya⁹⁴ ile yapılanmış *-ti* tamamlamalı⁹⁵ GIŠPAN-*ti* ile eşitlenmektedir. LÚ GIŠPAN “(yaycı-)okçu” yanısıra kadınların da MUNUSPAN “(yaycı-)okçu kadın” ünvanı aldıkları dikkati çekmektedir⁹⁶.

Yaylar; *kurša* (“av çantası”) ile özdeşleştirilen silahlar arasında da anılırken⁹⁷ [“*Aşçılar taş anıtın önüne bir GIŠšenti (ağaçtan bir nesne³) koyar ve üzerine bir altın yay ile bir kurša asar.*”⁹⁸; “*Fakat kurša ve oku götürürler*”⁹⁹; “*Tanrı’nın, içinde 20 tane ok bulunan bir ok kılıfı; şimdi kayıp ...*”¹⁰⁰]; I.Hattušili dönemindeki Puhanu Kroniğinde: “*O (=kral) renkli bir [göm]lek giymiş. Başı[n]da bir sepet v[a]r (okluk fonksiyonunda), (elinde) yayını tutuyor.*”¹⁰¹ şeklinde ilginç bir anlatımda da görülebilmektedir.

Kanat ve sepetten başka, anlamı açık olmayan bir *pattar* vardır; Guršamašša’nın Iyarri’sinin kült sembolü olarak: “*2 gurzip pattar 2 GIŠTUKUL ZABAR “2 zırh-yelek pattar, 2 bronz topuz*”¹⁰². Kizzuwatnalı hekim (LÚA.ZU) Zarpıya ritüelinde¹⁰³: “*... onun üzerine bronz bir balta, bronz bir bıçak, gerili bir yay (ve) bir ok koyar. // ..., yayları(nı) gerer okları(nı) tutar, ...*” olarak gerili bir yaydan bahsedilir.

Yazılı belgelerin yanısıra anıtlara resmedilmiş görsel materyallerde de yay ile ilgili sahneler bilinmektedir: Malatya ortostatında bir geyiğin üstünde bulunan (ok-)yaylı bir Tanrı; Alaca civarındaki Yeniköy’den steatit kabartmada geyiğin üstünde (ayakta), bir elinde yay yerine ucu eğri bir asa tutan Tanrı¹⁰⁴ vardır. Hacıbebekli kabartmasında bir geyiğin üstünde ayakta durur vaziyette omuzunda taşıdığı (ve elinde tuttuğu) bir ok yayı asılı olup diğer elinde arka ayaklarından tuttuğu hayvanla (aynı zamanda kılıç kuşanmıştır) Tanrı¹⁰⁵ tasviri, bir kült-envanter metninde kendini ortaya koymaktadır:

⁹⁴ *hašiya-* “?” AbIn. *ha-ši-ya-ti*: KBo 29.51 4, CLL: 63; Starke 1985: 388.

⁹⁵ KUB 27.1 + I Vs.II 8’de GIŠBAN-*ti*’nin = (Hurr.) *hašiyati* Lebrun 1976: 78, 100. GIŠBAN-*ti*’nin = (Hurr.) *kašti-* karşılığı için de bkz. GLH: 139; Soysal 1987: 185.

⁹⁶ Pecchioli Daddi 1982: 412-413; Popko 1994: 322.

⁹⁷ Güterbock 1989: 138.

⁹⁸ KUB 30.41 Vs.I 15-17.

⁹⁹ KUB 39.14 Rs.III 10vd., Otten 1958: 80-81.

¹⁰⁰ KUB 5.7 Rs. 23-25, Sommer 1932: 181.

¹⁰¹ TÚG.G]Ú.È.A DAR.A *wešta haršani[=š]i² pattar ki[t]ta GIŠBAN-ZU harzi*: KUB 31.4 (+KBo 3.41=Bo 7986+Bo 632) Vs. 2-3 (Soysal 1987: 174, 179, 183, 217, 252-253).

¹⁰² KUB 17.35 Vs.II 35, Carter 1962: 128, 142, 194 (*pattar* (=kanat)’ın *gurzip*’le bağlantılı olarak “yanaklı miğfer”; CHD (P): 242.

¹⁰³ A=KUB 9.31 B=HT 1 (str.28-29 ve 40-41): Schwartz 1938: 336-339; tercümeyle krş. HED (A): 227 {*šer-aš-šan ateššan ZABAR GİR ZABAR GIŠBAN huittian 1 GI.KAK.Ú.TAG.GA dāi*}.

¹⁰⁴ Güterbock 1943: 291.

¹⁰⁵ Güterbock 1943: 278, ve dn.63, 64; Hacıbebekli için de: 291-292 (ve 277’deki dn.12) ve von Brandenstein 1943: 78; Bittel ve diğer. 1941: 68.

“Wiyawawanta (şehri): Kırkların Koru[yucu-Tanrısı tanrısallığı için; kurutauwa[nt] (elbiseli) [aya]kta durur vaziyette altın(dan) 1 adet erkek heykeli, sağ elinde altın(dan) yay tutar, sol elinde altından kartalı ve altından tavşanı tutar.”¹⁰⁶.

Yazılı metinlerde sol omuzunda bir okluk, sağ elinde bir yay tutarken¹⁰⁷ tasviri anlatılan tanrının Kırkların Koruyucu-Tanrısı (^DLAMMA.LÍL) ile eşleştiği açıktır¹⁰⁸. Kargamış ve Emar arasındaki El-Qitar’dan silindir mühür baskısında (*dağların üzerinde elinde topuzu bulunan Tanrının karşısında*) elinde ve sırtında yay taşıyan erkek Tanrı? figürü¹⁰⁹; Boğazköy’den bir damga mühürde omuzunda yay ile aslan üzerinde; bir diğer silindir mühür baskısında (ki bu sahne Fraktin kabartmasını anımsatmaktadır) omuzunda yay taşıyan Tanrı figürü¹¹⁰ bulunmaktadır. Hanyeri, Hemite, Karabel’deki yerel krallar ile (Boğazköy-Güneykale’deki) Hitit kralı II.Şuppiluliuma stelindeki tasvirler bellerinde kılıç, ellerinde mızrak, omuzlarında yaylar ile tamamen bir benzer unsurlar taşımaktadır¹¹¹. Konya-Hatip’te Büyük Kral Kurunta’nın kaya kabartmasında omuzunda yayı, elinde mızrağı, belinde kılıcı (ve Karabel ile II.Şuppiluliuma stelindeki gibi boynuzlu başlığı) olduğu halde resmedilmiştir¹¹². Tanrı Iyarri’nin savaşçı bir Veba-Tanrısı olarak “Yay’ın Beyi/Tanrısı” ünvanıyla okunun ülkeye kötülük taşıdığı anlaşılmaktadır¹¹³ [Yay kuşanmış Savaş ve Salgın hastalık(lar) tanrıları Iyarri ve Sanda bilinmektedir (yay, Tanrı Nupatik’le de ilişkilidir)]¹¹⁴. Fraktin kaya kabartmasında gördüğümüz boynuzlu sivri külahı, kısa pantolonu ile tanrılar gibi giyinmiş olan ve omuzunda yay taşıyan

¹⁰⁶ VAT 6688+Bo 2496 Vs.II 1-4: von Brandenstein 1943: 14-15.

¹⁰⁷ Arkasında yayı asılı madenden insan idolü [(Al.a 38) M.A’ Mezarında bulunan eşyanın envanteri] Koşay 1938: 114vd.

¹⁰⁸ KUB 38.1 Vs.II (=VAT 6688+Bo2496) (2) 1 ALAM GUŞKIN LÚ [GU]B-an ku-ru-ta-a-u-wa-[an-za] (3) ZAG-na-za ŞU-za ^{GIŞ}BAN GUŞKIN har-zi ... von Brandenstein 1943: 14-15.

¹⁰⁹ Culican-McClellan 1984: 57; Haas 1994: Abb.54.

¹¹⁰ Dinçol (B.) 1998: 168vd. ile Abb.1, 2.

¹¹¹ Kohlmeyer 1983: Fig.2, 36, 39; Darga 1992: 180-182, 194-195.

¹¹² Dinçol 1998: 159vd. ile Fig.1; Dinçol 1998a: 27vd. Abb.2.

¹¹³ “Seigneur de l’arc” Laroche 1947: 82 [van Gessel 1998: 178vd.]; Haas 1994: 368vd. [^DIyarri]s² EN ^{GIŞ}BAN “Yayın Beyi [Iyarri]”: Weidner 1923: 50-51 str.19 ve dn.1 (krş. KBo 1.1 Rs. 48); Archi 1975: 99-100.

¹¹⁴ Hititler, “Yaşlı Kadın” diye bilinen birinin yaptığı ayinlerin hemen hepsini, Luvi ve Hurri kültürlerinin karışımından oluşan Kizzuwatna (Kummanni) ülkesinden almışlardır. Özellikle Hupeşna, İstanuwa ve Lallupiya’daki Luvi ayinleri bazı Tanrıların adını içerir. Ancak bunların çoğunun adı Hitit tapınağında geçmez. Güneş-Tanrısı ve Tiwat hariç, Marduk işaretinin altına gizlenmiş olan Sanda önceden de Şuppiluliuma’nın Hukkana ile yaptığı antlaşmaya tanık olan ilahi varlıklar arasında yer alıyordu; Iyarri’de Sattiwaza ve Tette ile yaptığı antlaşmalarda adında *-şipa/-zipa* eki bulunan Tanrılar grubunun kökenlerinin Luvi olduğu söylenebilir; ancak içlerinden sadece sağlık ve sihir tanrıçası olan Kamruşepa tanınan bir kişiliktir. Yarri *bēl qašti* “yol gösterenlerin efendisi” ve Savaşta II.Murşili’nin devamlı yardımcısıdır (bu, Babilli Erra’nın bağlarını ve Apollo’nun okçu olarak izlerini sürer. Gurney 1977: 16 ve dn.3’e ayrıca Sanda için bkz. Laroche 1973: 108vd. krş. ^DNupatik ^{GIŞ}BAN-ti GI-ri işpanti “Nupatik dell(?)’arco, frecce, faretra”: KUB 27.1 Rs.III 42, dupl. KUB 27.6 Vs.I 11, Archi 1975: 99-100; Haas 1989: 27vd.

III.Hattuşili¹¹⁵ şeklen tanrılara benzer biçimde yayıyla tasvir edilmiştir¹¹⁶. Alacahöyük ortostatlarında hareketli bir tarzda işlenmiş av sahnesindeki avcılar ellerindeki ok ve yayla yaban domuzunu ve geyiği kovalamaktadırlar. Kastamonu-Kınık bronz kabı üzerinde gerdiği yayından geyiklere doğru okunu fırlatır durumdaki avcı¹¹⁷ tasvir edilmektedir. (Yukarıda da değindiğimiz:) Halab tapınağının ortostatlarında; elinde mızrak omuzunda yay ile tasvir edilen Kırların Koruyucu-Tanrısı Kurunta ile omuzunda yay, (sol) elinde çift-asa (/ok?) tutan diğer bir Tanrı bulunmaktadır¹¹⁸.

• (GIŞ)^{zau-}119: (n.) (=GIŞŞUKUR krş. *turi-*) “mızrak”: (GIŞ)^{zau-} genellikle saray muhafızlarının başı (GAL *MEŞEDI*) tarafından kullanılmaktadır. Kralın hazır bulunduğu kült törenlerinde seremoniyle ilgili kutsal aletlerin arasında geçmektedir: “Üç *MEŞEDI* (*Saray Muhafızı*) masanın sağından yürürler. Altın mızrağı ve üç (*tane*) şuruhha-ağacı(*ndan yapılmış*) asayı tutarlar.”. GIŞ^{zau-}’nun, savaşı bir sınıf olmayan rahipler tarafından da taşındığı ve değerli madenlerden (altın ve gümüşten) yapıldığı ve de kralla ilgili bir nesne olduğu anlaşılmaktadır¹²⁰. *şakuwanna-* sıfatıyla anılan GIŞŞUKUR ve *turi-* “ilahi bir silah/kutsal bir sembol” de vardır¹²¹.

• GIŞ^{māri-} (GIŞ^{mārit-}): {krş. GIŞŞUKUR = *tūri-*}; NÍG.GÍD.DA [ve *şiyatal-şiyatrit-* = GIŞŞU.I¹²²]}: (c.) “mızrak[?], kargı[?] (bir silah karşılığında, saldırı silahı olarak görülen nesnedir)¹²³. GIŞ=ağaç determinatifi ile çoğunlukla ağaçtan (altın¹²⁴ ve altın kaplama¹²⁵, gümüş¹²⁶ ve gümüş kaplama¹²⁷, bir yerde demir veya demir üzerine gümüş kakmalıdır¹²⁸)

¹¹⁵ KUB 38.1 Vs.II [von Brandenstein 1943: 14-15; Güterbock 1983: 207] (2) 1 ALAM GUŞKIN LÚ [GU]B-an ku-ru-ta-a-u-wa[-an-za] (3) ZAG-na-za ŞU-za GIŞP[A]N GUŞKIN har-zi: Eğer buradaki *kurutawa[nt-]* “sivri taç” karşılığına geliyorsa (bkz. Hout 1995a: 565vd.) Hattuşili’nin başındaki sivri başlık (:*kurutawant-*) ile sağ elinde tutmuş olduğu yayın da altından olabileceği olasılığını düşündürmektedir.

¹¹⁶ Kohlmeyer 1983: 70 Fig.24 ve Tafel 24.1.

¹¹⁷ Emre-Çımaroğlu 1993: 704-705, Fig.23.

¹¹⁸ Kohlmeyer 2000: Tafel: 9,15.

¹¹⁹ Coşkun 1974: 437-441; Neu 1968: 141; Weitenberg 1984: 269; Singer 1984: 181.

¹²⁰ Metinlerde, asa GIŞPA ideogramı ile gösterilmekte olup Akk. şekli GIŞPA-an’dır. Bu durum (GIŞ)^{zau-}’nun Akk. şekline uymamaktadır. Başka bir deyişle, GIŞPA ideogramının Hititçe karşılığı *communis* (“müşterek”) cinsinden bir kelime olmalıdır. Halbuki *zau-*, diğer “-u” ile biten neutrum kelimelerde olduğu gibi Nom. ve Akk. şekilleri aynı yazılıştadır. Yani *neutrum* cinsinden bir kelimedir, bkz. Coşkun 1974: 437vd. Mızrak = GIŞŞUKUR = (GIŞ)^{zau-} eşitliğine karşı GIŞŞUKUR = (GIŞ)^{turi-} için aynı zamanda bkz. Singer 1983: 58 dn.17 ve 89vd. krş. Starke 1990: 412 ve dn.1484. Gonnet 1975-1976: 127vd.

¹²¹ (Bakır ve demirden) HEG (T): 455vd.; HW² (14): 282-284 (GIŞ^{turin} IM “balçığın mızrağı”); Wiseman 1953: 26 ve dn.3 ve Oppenheim 1955: 197 ve dn.2. Singer 1983: 89. ^DLAMMA’nın GIŞŞUKUR’u için ayrıca bkz. Archi 1975: 100.

¹²² Starke 1990: 200vd.; Rüster-Neu 1991: 81: “kargı (veya) kargı ucu(?)”.

¹²³ Beal 2002: 104vd.

¹²⁴ [GIŞ^{ma-a-ri-iş} GUŞKIN: Bo 5982 Rs.III 4; GIŞ^{m[a]-ri-[i]n} GUŞKIN: KBo 14.21 Vs.II 29 bkz. Siegelová 1984: 141.

¹²⁵ Bo 3769 lk. Kol.: (8) GIŞ^{ma}]-a-ri-in (9) [Ş]A AN.BAR GUŞKIN GAR[RA har-zi. bkz. Siegelová 1984: 140.

¹²⁶ Gümüş: *ma-ri-in* KÜ.[BA]BBAR: KBo 38.2 Vs.II 25; GIŞ^{ma-ri-in} KÜ.BABBAR-an-za: KUB 33.91 2’; bkz. Laroche 1968: 67. KUB 36.19 9; bkz. Siegelová 1984: 141; Demir: KBo 12.189 Vs.II 5, 7; 25.9 Vs.I 3; 28 Rs.III 5; KUB 2.3 Vs.II 7, Bo 3769 8vd.

¹²⁷ GIŞ^{ma-ri¹-uş} KÜ.BABBAR GAR.RA: KUB 42.100 Rs.IV 5.

¹²⁸ Demir: KBo 12.189 Vs.II 5,7; 25.9 Vs.I 3; 28 Rs.III 5; KUB 2.3 Vs.II 7, Bo 3769 8vd. Gümüş: KUB 38.2 Vs.II 25.

yapıldığı ve bir kutlama ritüelinde ^{GIŠ}SUKUR ile birlikte geçtiği görülmektedir. Bir metin yerinde: “Anunuwa adamları şarkı söylüyorlardı ve mari-’yi vuruyorlardı.” şeklinde şarkıya vurularak/dövülerek eşlik eder durumdadır¹²⁹. Başka bir yerde ise diğer bazı nesnelere birlikte elde taşındığı görülmektedir: “(Diğer) bir saray muhafızı ise // demir mari-’yi (mızrağı) ^{GIŠ}kalmuš’u // kamçıyı ve tefi(?) taşıyır”¹³⁰.

• ^{KUŠ}URUDU ^{ARĪTU}: “Kalkan”¹³¹ ^{ARĪTU}’nun hafif kalkan olarak görüldüğü ve ^{KUŠ}=deri ile¹³² determine edilse de çoğu kez madenden yapıldığı anlaşılmaktadır¹³³. ^{ARĪTU}, sağ eldeki bir saldırı silahının (topuz veya mızrak) yanında sol elde, (esas silahın taşıdığı önemde olmaktan ziyade) koruyucu durumda kullanılan bir savunma silahı/teçhizatı idi¹³⁴ [Tanrı ^{ZABABA}’nın gereçleri arasında da yeralan¹³⁵ Hitit kalkanının, karakteristik bir biçimi vardı (üst ve alt kısımları dışbükey, yanları ise içbükey olarak oluşturulmuş dörtgen halde)]¹³⁶.

• (^{GIŠ}URUDU) ^{GĪR}(.GAL): “Kılıç”¹³⁷ ^{GĪR}^{MES/HLA}, (^{URUDU})^{UL}₄.GAL(/^{GĪR}.GAL) *malatti*-¹³⁸ (Hurr. *šauri*-¹³⁹): (^{TÜG/GAD})*lupan(n)i-*, *luwananni-* (n.c.) “bir hançerin/kılıcın/bıçağın bölümü/parçası”¹⁴⁰; ^{LÜ} ^{GĪR}: Kılıcın/Hançerin Adamı (/Kılıç Yutan Adam)

Boğazköy Aslanlı Kapı’nın yakınlarında bulunan İÖ.1430 II.Tudhaliya dönemine tarihlenen “Akadça (çiviyazısı)-Yazıtlı Bronz Kılıç”: “*i-nu-ma* ^m*Du-ud-ha-li-ya* ^{LUGAL}.GAL

¹²⁹ Burada *mari-*’nin vurulmasıyla ona ait olan sesler ortaya çıkmaktadır ki buna dayanarak belki sivri uçlu uzun mızrak olabileceği konusunda ve metin için bkz. von Brandenstein 1943: 41vd.; Alp 1983: 43, 49, 334, 328 “*Krummschwert*” karşılığında değerlendirilmiştir: ^{GIŠ}*mari-*, lituus gibi taht ve kral ile birlikte geçmektedir. ^{GIŠ}*mari-* (Laroche 1957: 12)’deki gibi “mızrak” değildir. Çünkü ^{GIŠ}SUKUR “mızrak” ve ^{GIŠ}*mari-* birlikte geçmektedir. ^{GIŠ}*mari-* orak benzeri “pala” olabilir. Kült-envanter metni KUB 38.2 Vs.II 24’te ^{KUŠ}^{ARĪTU} “kalkan” yanında geçen bu nesneye karşılık Yazılıkaya Nr.32’de Koruyucu-Tanrı sağ elindeki pala (*mari-*) ile gösterilmektedir. Burada *mari-*, *kalmuš* “lituus”un yanında bayram ritüellerinde krallık simgesi olarak bir sıra halinde kralın tahtının yanında yeralacak şekildedir. Bu kılıç Hitit krallarının arkeolojik tasvirlerinde, daha çok, yarım ay şeklinde, olasılıkla eğri uçlu bir kılıç gibi görülür (Fraktin anıtının üzerinde de III.Hattušili ve Kılıçlı-Tanrı tasvirleriyle krş.). *mari-*, *ri-* suffiksi yardımıyla *mai-* “büyümek” fiilinden türemiş olmalıdır. “Pala”nın da bu etimolojik açıklamaya iyi uyduğu görüşü vardır.

¹³⁰ KUB 2.3 Vs.II 6-8: bkz. Alp 1948: 303vd.

¹³¹ HW: 305; HED (K): 270vd.; von Brandenstein 1943: 40; Werner 1967: 4, 12, 71; Hoffner 1967: 79[’da “kalkan” karşılıklarına gelen kelimeleri verilmiştir: ^{KUŠ}*kurša-*, *palahša-*, *tupau-*, ^{KUŠ}^{ARĪTU}]; Beal 1992: 521; Beal 2002: 101vd.

¹³² KBo 13.161 Rs. 8; KUB 13.35 Vs.I 2; Bo 7661 r.Kol.2.

¹³³ ^{KUŠ}^{A-RĪ-TUM} KÜ.BABBAR *IŠ-TU* ^{GUŠKIN} *MAŠ-LU*: KUB 15.1 Vs.II 24; ^{KUŠ}^{A-RĪ-TUM} KÜ.BABBAR: KUB 56.12 6; ^{KUŠ}^{A-RĪ-TUM} KÜ.[BABBAR]: KUB 38.3 Vs.II 12 (bkz. von Brandenstein 1943: 18-19; Rost 1961: 183-184); ^{KUŠ}^{A-RĪ-TUM} KÜ.BABBAR *IŠ-TU* ^{GUŠKIN} *MAŠ-LU*: KUB 15.1 Vs.II 24; ^{KUŠ}^{A-RĪ-TUM} KÜ.BABBAR GAR.RA: KUB 34.87 Vs. 20; ^{URUDU}^{A-RĪ-TUM} GAL: KUB 38.1 Vs.I 6; ^{A-RĪ-TUM} URUDU.TUR: KBo 19.131 2.

¹³⁴ Ras Şamra’daki bir buluntuya dayanarak ^{ARĪTU} için “sapan” iddiası olmuştur, von Brandenstein 1943: 41.

¹³⁵ Steiner 1971: 564.

¹³⁶ Mısır duvar resimlerinde görülen Kadeş Savaşı sırasında Hitit arabalı savaşçıların elinde tuttıkları kalkanlara bkz. Bossert 1942: 172-179; Beal 1995: 548.

¹³⁷ Beal 2002: 106vd.

¹³⁸ Krş. *malatt-* “(*sledge*)hammer, *bludgeon*, *cudgel*, *club*, *mace* (vel sim)”: HED (M): 28.

¹³⁹ Krş. CHD (Ş): 320 *šauri-* (Hurr. “silah”).

¹⁴⁰ CHD (L): 86-87: “21 hançer/kılıç, onların aralarında: ... siyah demirden (EME) 2 hançer (ile), (onların) önünde (?) (GAB) (ve onların) [...den] (“caps”) kapakları; bronz *luwanni-*’den bir bıçak üzerinde [...].” KUB 12.1 III 6-13 (Mannini Env.).

KUR^{URU} A-aš-šu-wa ú-hal-liq GÍR^{HLA} an-nu-tim a-na DİŞKUR be-lí-šu ú-še-li” “Büyük Kral Dudhaliya Aššuwa ülkesini yerle bir ettiği zaman bu kılıçları efendisi Fırtına-Tanrısına adak olarak sundu.”¹⁴¹

Kökeni Eski Önasya kültürlerine dayanan simgeleme veya sembolleştirme birçok alanda kendini göstermektedir. Tarla işlerinde kullanılan aletler ile kralın kullandığı (aynı) aletlerin değerleri ve anlamları farklıdır. Aynı şekilde dini ritüel için kullanılan nesne ile vergi olarak verilenler arasında da farklar vardır. Kült-envanter metinlerinde geçen silahlar; düşman kuvvetlerine karşı üstünlük sağlamak amacıyla ordu tarafından savaşmak veya savunma yapmak amacıyla kullanılan silahlardan¹⁴² ziyade kültürel nitelikli özellikler taşıyan güç sembolleridir. Fırtına-Tanrısı için sonbaharda kutlanan bir bayramda: *Gençlerin; “Hatti adamları” ve “Maša adamları” olarak iki takıma ayrılıp, Hatti adamlarının silahlarının (=topuzlarının) bronzdan, Maša adamlarının silahlarının (=topuzlarının) ise kamyştan olması nedeniyle, temsili dövüşün kazanan tarafı olarak ‘bronz topuzlu Hatti adamları’nın ilan edildiği*¹⁴³ bu ritüel, silah yapımında maden kullanımının sağladığı üstünlüğü vurgulaması açısından olduğu kadar; gücün, silahla gelen zafer karşılığında sembolleştirilmesi (ile Tanrıya sunulması) açısından da çok önemli bir içerik taşımaktadır.

Bazı kaya anıtları ile mühürlerde tasvir edilen (ve bazı ritüel metinlerinde de kült nesnesi olarak anılan) ‘mızrak’; (KILAM bayramının birinci gününde krala [demir mızrak] takdim edilerek tören boyunca) kralla beraber kraliyeti temsil ederken, Hitit yasalarında “*sarayın kapısında bulunan bronz mızrağı çalmanın*” ölümle cezalandırıldığı tanımlamasıyla bir “krallık sancağı” olduğunu ortaya koymaktadır.

¹⁴¹ Ünal 1993: 727-730; Salvini-Vagnetti 1994: 215vd.

¹⁴² Savaş arabaları, sırtları, boyunları ve bögürleri pullu zırhlarla korunmuş iki at tarafından çekilirdi. Savaşçı askerler, boyundan ayak bileklerine kadar uzanan üzeri pul-pul bir ceket giyerler ve miğferli ve zırlı olurlardı. Ok ve yay taşırlar, kalkanlarla kendilerini korurlardı. Mısırlılar’ın Kadeş Savaşı ile ilgili kabartmalarında Hititler’in ±2-2,4m. uzunlukta bir mızrak (ve ayrıca kılıç taşıdıkları) anlaşılmaktadır. İmparatorluk dönemi asker ve silahlar hakkında bize en iyi örneği Kral-kapısındaki figür vermektedir. Bu figürün başında kulakları örten, tepesi sivri bir miğfer; elinde bir balta, belinde de kısa bir kama bulunmaktadır. Silahlara dair diğer bir bilgi de III.Hattuşili’nin Asur kralı Salmanassar’a, Kizzuwatna’daki mühür evinde imal edilen bir kamayı hediye olarak gönderdiği, sefer dönemi başladığında da istediği demir silahları göndereceğini yazdığı mektubundan anlaşılmaktadır. Aslında Hitit teknolojisi demir silah üretimine elverişli düzeydeydi; ama bunlar çok nadir bulunan pahalı silahlardı. Altın, gümüş gibi demiri de törenlerde sembolik amaçlı kullanmayı tercih ederlerdi. Çeliğin kullanımı yaygınlaşana kadar bronz malzemeyi silah yapımında çok kullanmışlardır. Beal 1995: 548. Genellikle baltalar, bıçaklar (/hançer veya kılıçlar) bakırdan veya bronzdan üretilirdi. Bronz muhafız mızrağının malzemesiydi [IBoT 1.36’da ilgili satırlar]; bu alımdan topuzlar ve miğferler de işlenmiştir (*GURPISU*) [KBo 15.9 Rs.IV 19]. Nadiren mızraklar daha ucuz bir biçimde bakırdan üretilmiştir.

¹⁴³ Maşalı’nın esir alınıp tanrıya sunulmasıyla devam eden (Gurney 1977: 27); bu senaryoda, Hint-Avrupalı toplulukların Anadolu’ya gelişlerinin canlandırıldığı yorumu vardır (Haas 1994: 688vd.).

• (LÚ) ^{GIŠ}TUKUL GÍD.DA “uzun topuz” [ve “uzun topuz(lu)/silah(lı) adam(ı)”]lar ile, ^{GIŠ}TUKUL’un, tasvir metinleri ve silahlardan bahseden metinlerde Fırtına-Tanrısının özel bir silahı ‘savaş topuzu’ olarak ‘bir başı, güneş-kursundan bir süsü ve bir hilali’ ifadeleri görülmektedir. Bu uzun topuzların, Hitit, Hurri ve Eski Asur kültür özelliklerini içeren mühür baskılarındaki tasvir örneklerine karşılık gelebileceği kanısındayız.

• Halab tapınağının ortostatlarında; Halab’ın Fırtına-Tanrısının silahı olarak hem topuz hem de balta (ve mızrak ile kılıç) görülürken yine kanatlı savaşçı (Tanrı) *IŠTAR*’ın elinde omuzuna dayanmış (*diğer topuzlara göre nispeten biraz daha uzun bir*) topuz vardır. Halab’ın boğa koşumlu-arabalı (sürücü [=Boğazköy kil bulla, Yumruk Biçimli Gümüş Hitit Kabındaki kabartma ve İmamkulu kaya kabartmasındaki gibi]) Fırtına-Tanrısı kabartmalı ortostatu üzerindeki Anadolu hiyeroglifli yazıtıyla Fırtına-Tanrısının adı: “TANRI, TOPUZ” olarak çok açık şekilde verilmiştir. Malatya kabartmaları ile bazı mühürlerde, tanrıların ellerinde bulunan¹⁴⁴ topuzların hiyeroglif yazısında “Tanrı=DEUS” determinatifini = (sayısı kademeli olarak bir ve birden fazla halde) “topuz başı” şeklinde karşıladığını ve de Tanrıların başlarındaki bu tür topuz başlıklarının da (Fırtına-Tanrısının adının ve silahının “TOPUZ”la özdeş olduğu düşüncemize dayanarak) = “TANRI, TOPUZ” şeklinde okunması (gerektiğini) düşünüyor ve öneriyoruz.

Kaynakça

- Akurgal 1946 E.Akurgal, *Remarques stylistiques sur les reliefs de Malatya*, İstanbul 1946.
- Alexander 1993 R.L.Alexander, The Storm-God at Yazılıkaya: Sources and Influences, *Fs N.Özgülç*, 1993: 1-13.
- Alp 1940 S.Alp, *Untersuchungen zu den Beamtennamen im hethitischen Festzeremoiell*, Leipzig 1940.
- Alp 1948 S.Alp, Hitit Metinlerinde ^{GIŠ}kalmuş “Lituus” ve HUB.BI “küpe”, *Belleten* 12, 1948: 301-319.
- Alp 1949 S.Alp, Hititlerde Sosyal Sınıf NAM.RA’lar ve İdeogramın Hititçe Karşılığı, *Belleten* 13, 1949: 245-270.

¹⁴⁴ Akurgal 1946: 11vd., 15, 17, 48; krş. Güterbock 1940: No.38 A, 39 A, 40 A.

- Alp 1983 S.Alp, *Beitrage zur Erforschung des hethitischen Tempels, Kultanlagen im Lichte der Keilschrifttexte*, (TTKY 6/23) Ankara 1983.
- Andrae 1931 [1969] W.Andrae, *Kultrelief aus dem Brunnen des Assurtempels zu Assur*, *WVDOG* 53, 1931 [Osnabruck Zeller 1969].
- Archi 1975 A.Arch, Divinita tutelari e Sondergötter ittiti, *SMEA* 16, 1975: 89-118.
- Archi 1977 A.Arch, Il "Feudalesimo" ittita, *SMEA* 18, 1977: 7-18.
- Archi 1990 A.Arch, Hittite Imageries, *TTK* 10, Ankara 1990: 589-595.
- Baltacıoğlu 1996 H.Baltacıoğlu, Alaca Höyük Sfenksli Kapıya Ait Üç Kabartmada Saptanan Bir Ünvan ve Kökeni, *AnAr* 14, 1996: 93-103.
- Beal 1988 R.H.Beal, The ^{GIŠ}TUKUL-institution in Second Millennium Hatti, *AoF* 15, 1988: 269-305.
- Beal 1992 R.H.Beal, *The Organisation of the Hittite Military*, *THeth* 20, Heidelberg 1992.
- Beal 1995 R.H.Beal, Hittite Military Organization, *CANE* 1, 1995: 545-553.
- Beal 2002 R.H.Beal, *I reparti e le armi dell'esercito ittita*, Battaglia di Qadesh, Firenze 2002: 93-108.
- Beckman 1983 G.Beckman, *Hittite Birth Rituals*, *StBoT* 29, 1983.
- Beckman 1995 G.Beckman, The Siege of Uršu Text (CTH 7) and Old Hittite Historiography, *JCS* 47, 1995: 23-34.
- Bittel 1937 K.Bittel, *Boğazköy. Die Kleinfunde der Grabungen 1906-1912*, Leipzig 1937.
- Bittel 1976 K.Bittel, *Les Hittites, L'Univers des Formes*, Paris 1976.
- Bittel ve diğer. 1941 K.Bittel-R.Naumann-H.Otto, *Yazılıkaya. Architektur, Felsbilder, Inschriften und Kleinfunde*, (WVDOG 61) Leipzig 1941. [Nachdruck: Osnabrücker, 1967].
- Bittel ve diğer. 1975 K.Bittel-J.Boessneck-B.Damm-H.G.Güterbock-H.Hauptmann-R.Naumann-W.Schirmer, *Das Hethitische Felsheiligtum Yazılıkaya*, (BoHa 9) Berlin 1975.
- Black-Green 1992 J.Black-A.Green, *Gods, Demons and and Symbols of Ancient Mesopotamia, An Illustrated Dictionary*, London 1992.
- Boehmer 1972 R.M.Boehmer, *Die Kleinfunde von Boğazköy. Aus den Grabungs-kampagnen 1931-1939 und 1952-1969*, (WVDOG 87) Berlin 1972.

- Boehmer 1979 R.M.Boehmer, *Die Kleinfunde aus der Unterstadt von Boğazköy. Grabungskampagnen 1970-1978*, Berlin 1979.
- Bossert 1942 H.Th.Bossert, *Altanatolien. Kunst und Handwerk in Kleinasien von den Anfängen bis zum völligen Aufgehen in der griechischen Kultur*, Berlin 1942.
- Börker-Klähn 1989 J.Börker-Klähn, Mons argaius und papana, "Die Berge", *Fs T.Özgül*, 1989: 237-255.
- von Brandenstein 1943 C.G.von Brandenstein, *Hethitische Götter nach Bildbeschreibungen in Keilschrifttexten*, *MVAeG* 46/2, 1943.
- Carter 1962 C.W.Carter, *Hittite Cult Inventories*, (diss., University of Chicago) Chicago 1962.
- Collins 2007 B.J.Collins, *The Hittites and Their World*, Atlanta 2007.
- Collon 1995 D.Collon, Mondgott. B., In der Bildkunst, *RIA* 8, 1995: 371-376.
- Coşkun 1974 Y.Coşkun, Hititçe Anlamı Bilinmeyen Bir Kelime ^(GIŞ)zau-, *Cumhuriyetin 50.Yılım Anma Kitabı*, Ankara 1974: 438-441.
- Culican-McClellan 1984 W.Culican-T.McClellan, EI-Qitar: First Season of Excavations, 1982-83, *Abr Nahrain* 22, 1984: 29-63.
- Dardano 1997 P.Dardano, *L'aneddoto e il racconto in età antico-hittita: La cosidetta "Cronaca di Palazzo"*, (*BRLF* 43) Roma 1997.
- Darga 1984 M.Darga, *Eski Anadolu'da Kadın*, İstanbul 1984.
- Darga 1992 M.Darga, *Hitit Sanatı*, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları 56, İstanbul 1992.
- de Martino 1989 S.de Martino, *La danza nella culture ittita*, *Eothen* 2, Firenze 1989.
- Dinçol 1971 A.Dinçol, Zu den hurritischen Bergnamen, *JCS* 24, 1971: 29-30.
- Dinçol 1974 A.Dinçol, Über die Hydronomie und Oronomie Anatoliens zur zeit der Hethiter, *Berytus* 23, 1974: 29-40.
- Dinçol 1998 A.Dinçol, The Rock Monument of the Great King Kurunta and its Hieroglyphic Inscription, *3.Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri (16-22 Eylül 1996-Çorum)* 1998: 159-166.
- Dinçol 1998a A.Dinçol, Die Entdeckung des Felsmonuments in Hatip und ihre Auswirkungen über die historischen und geographischen Fragen des Hethiterreichs, *TÜBA-AR* 1, 1998: 27-35.

- Dinçol 1998 B.Dinçol, Tönerne Siegelkopien aus Boğazköy, *3.Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri (16-22 Eylül 1996-Çorum)* 1998: 167-175.
- Drews 1993 R.Drews, *The End of the Bronze Age: Changes in Warfare and the Catastrophe ca. 1200 B.C.*, Princeton 1993.
- Emre-Çınaroğlu 1993 K.Emre-A.Çınaroğlu, A group of metal hittite vessel from Kınık-Kastamonu, *Fs N.Özgül* 1993: 675-713
- Erkanal 1977 H.Erkanal, *Die Äxte und Beile des 2. Jahrtausends in Zentralanatolien*, (PBF 9/8) Münih 1977.
- Friedrich 1959 J.Friedrich, *Die Hethitischen Gesetze*, (DMOA 7) Leiden 1959 = 2.Aufl. 1971.
- van Gessel 1998 B.H.L.van Gessel, *Onomasticon of the Hittite Pantheon, I-II.*, Leiden 1998.
- van Gessel 2001 B.H.L.van Gessel, *Onomasticon of the Hittite Pantheon, III.*, Leiden 2001.
- Goetze 1957 A.Goetze, [Review of CAD H], *JCS* 11, 1957: 79-82.
- Gonnet 1968 H.Gonnet, Les montagnes d'Asie Mineure d'après les textes hittites, *RHA* 26, 1968: 93-170.
- Gonnet 1975-1976 H.Gonnet, Rituel des fêtes d'automne et de printemps du dieu de l'orage de Zippalanda (Zippalanda Şehri Fırtına-Tanrısının İlk ve Sonbahar Bayramları Ritüeli), *Anadolu* 19, 1975-1976: 123-162.
- Gonnet 1979 H.Gonnet, La titulature royale hittite au IIe millenaire avant J.-C., *Hethitica* 3, 1997: 3-108
- Gurney 1977 O.R.Gurney, *Some Aspects of Hittite Religion*, Oxford 1977.
- Güterbock 1940 H.G.Güterbock, *Siegel aus Boğazköy I*, (AfO, B.5) Berlin 1940.
- Güterbock 1942 H.G.Güterbock, *Siegel aus Boğazköy II*, (AfO, B.7) Berlin 1942.
- Güterbock 1943 H.G.Güterbock, Eti Tanrı Tasvirleri ile Tanrı Adları, *Bulleten* 26, 1943: 273-293.
- Güterbock 1969 H.G.Güterbock, Ein neues Bruchstück der Sargon-Erzählung "König der Schlacht", *MDOG* 101, 1969: 14-26.
- Güterbock 1983 H.G.Güterbock, Hethitische Götterbilder und Kultobjekte, *Fs Bittel*, 1983: 203-217.
- Güterbock 1989 H.G.Güterbock, Hittite kursa "Hunting Bag", *Fs Kantor (SAOC 47)*, 1989: 113-119.

- Güterbock-Hout 1991 H.G.Güterbock-Th.P.J.van den Hout, *The Hittite Instruction for the Royal Bodyguard*, AS 24, 1991.
- Güterbock-Kendall 1995 H.G.Güterbock-T.Kendall, A Hittite Silver Vessel in the Form of a Fist, *Fs Vermeule*, Austin 1995: 45-60.
- Haas 1982 V.Haas, *Hethitische Berggötter und Hurritische Steindämonen. Riten, Kulte, and Mythen*, Mainz 1982.
- Haas 1989 V.Haas, *Kompositbogen und Bogenschießen als Wettkampf im Alten Orient*, *Nikephoros* 2, 1989: 27-41.
- Haas 1994 V.Haas, *Geschichte der hethitischen Religion*, (*HdOr* 1/15) Leiden 1994.
- Haas 1995 V.Haas, Death and the Afterlife in Hittite Thought, *CANE* 3, 1995: 2021-2030.
- Haas-Wegner 1988 V.Haas-I.Wegner, *Die Rituale der Beschwörerinnen* ^{SALŠU.GI}, Teil I. Die Texte; Teil II. Das Glossar, (*ChS* 1/5) Roma 1988.
- Haas-Wegner 1995 V.Haas-I.Wegner, Die Axte der Ištar, *İ.Metin Akyurt Bahattin Devam Anı Kitabı, Eski Yakın Doğu Kültürleri Üzerine İncelemeler*, İstanbul 1995: 167-171.
- Haase 1968 R.Haase, Die Fragmente der Hethitischen Gesetze: *Transkribiert & Nach Paragraphen Geordnet*, Wiesbaden 1968.
- Hawkins 1995 J.D.Hawkins, *The Hieroglyphic Inscription of the Sacred Pool Complex at Hattusa (Südburg)*, *With an Archeological Introduction by Peter Neve*, *StBoTB* 3, 1995.
- Herbordt 2006 S.Herbordt, The Hittite Royal Cylinder Seal of Tudhaliya IV with Umarmungsszene, *WIC* 9, 2006: 82-91, 153-155, 207-211.
- Hoffner 1967 H.A.Hoffner, Jr., An English-Hittite Glossary, *RHA* 25, 1967: 7-99.
- Hoffner 1970 H.A.Hoffner, Jr., Remarks on the Hittite Version of the Naram-Sin Legend, *JCS* 23, 1970: 17-22.
- Hoffner 1997 H.A.Hoffner, Jr., *The Hittite Laws: A Critical Edition*, *DMOA* 23, Leiden 1997.
- Hout 1995 T.van den Hout, *Der Ulmitešub-Vertrag: Eine prosopographische Untersuchung*, *StBoT* 38, 1995.
- Hout 1995a T.van den Hout, Tuthaliya IV. Und die Ikonographie hethitischer Großkönige des 13. Jhs., *BiOr* 52, 1995: 545-573.

- Hout 1998 T.van den Hout, *The Purity of Kingship. An Edition of CTH 569 and Related Hittite Oracle Inquiries of Tuthaliya IV*, DMOA 25, Leiden 1998.
- Imparati 1995 F.Imparati, Private Life Among the Hittites, *CANE* 1, 1995: 571-586.
- Imparati-Saporetti 1965 F.Imparati-C.Saporetti, L'autobiographia di Hattusili I, *SCO* 14, 1965: 40-85.
- Karasu-Poetto-Savaş 2000 C.Karasu-M.Poetto-S.Ö.Savaş, New Fragments Pertaining to the Hieroglyphic Luwian Inscription of Yalburt, *ArAn* 4, 2000: 99-112.
- Klengel 1965 H.Klengel, Der Wettergott von Halab, *JCS* 19, 1965: 88-93.
- Klinger 1996 J.Klinger, *Untersuchungen zur Rekonstruktion der hattischen Kultschicht*, *StBoT* 37, 1996.
- Kohlmeyer 1983 K.Kohlmeyer, Felsbilder der hethitischen Großreichszeit, *APA* 15, 1983: 7-154.
- Kohlmeyer 2000 K.Kohlmeyer, *Der Tempel des Wettergottes von Aleppo*, Münster 2000.
- Košak 1982 S.Košak, *Hittite Inventory Texts*, *THeth* 10, 1982.
- Koşay 1938 H.Z.Koşay, *Alaca Höyük Hafriyatı. 1936'daki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor*, *TTKY* 5/2 Ankara 1938.
- Kronasser 1966 H.Kronasser, *Etymologie der hethitischen Sprache. Band 1. I. Zur Schreibung und Lautung des Hethitischen.II. Wortbildung des Hethitischen*, Wiesbaden 1966.
- Kühne-Otten 1971 C.Kühne-H.Otten, *Der Šaušgamuwa-Vertrag*, *StBoT* 16, 1971.
- Kümmel 1967 H.M.Kümmel, *Ersatzrituale für den hethitischen König*, *StBoT* 3, 1967.
- Laroche 1947 E.Laroche, *Recherches sur les noms dieux hittites*, *RHA* VII/46 Paris 1947.
- Laroche 1947a E.Laroche, Hattic Deities and Their Epithets, *JCS* 1, 1947: 187-216.
- Laroche 1949 E.Laroche, Le voeu de Puduhepa, *RA* 43, 1949: 55-78.
- Laroche 1952 E.Laroche, Éléments d'haruspicine hittite, *RHA* 12/54, 1952: 19-48.
- Laroche 1955 E.Laroche, Études de Vocabulaire V, *RHA* 57, 1955: 72-106 ("hiéroglyphique" *hatal(i)a-*: 83-85).
- Laroche 1957 E.Laroche, Études de Vocabulaire VI, *RHA* 15(/60), 1957: 9-29.
- Laroche 1965 E.Laroche, Textes mythologiques hittites en transcription. Mythologie anatolienne, *RHA* 23(/77), 1965: 61-178.
- Laroche 1966 E.Laroche, *Les Noms des Hittites*, (*ÉL* 4) Paris 1966.

- Laroche 1968 E.Laroche, Textes mythologiques hittites en transcription 2. Mythologie d'origine étrangère, *RHA* 26(82), 1968: 5-90.
- Laroche 1970 E.Laroche, Sur le vocabulaire de l'haruspicine hittite, *RA* 64, 1970: 127-139.
- Laroche 1973 E.Laroche, Un syncrétisme gréco-anatolien: Sandas=Héraklés, *Les syncrétismes dans les religions grecque et romaine*, Paris 1973: 103-114.
- Lebrun 1976 R.Lebrun, *Samuha, foyer religieux de l'empire hittite*. (Publications de l'institut orientaliste de Louvain 11) Louvain-la-Neuve 1976.
- Lehmann 1955 W.P.Lehmann, *Proto-Indo-European Phonology*, Austin 1955,
- Lloyd-Mellaart 1955 S.Lloyd-J.Mellaart, Beycesultan Excavations: First Preliminary Report, *AnSt* 5, 1955: 39-92.
- Masson 1989 E.Masson, *Les douze dieux de l'immortalité: Croyances indo-européennes à Yazilikaya*, Paris 1989.
- Masson 1994 E.Masson, Le pays des hittites, Les hittites: Civilisation indo-européenne à fleur de roche, Dijon, *Les Dossiers D'Archeologie* 19, 1994: 2-11, 40-61, 68-79, 80-81.
- Mellaart 1995 J.Mellaart, *Beycesultan III. Late Bronze Age and Phrygian Pottery and Middle and Late Bronze Age Small Objects*, (BIAA) London 1995.
- Meyer 1953 G.R.Meyer, Zwei neue Kizzuwatna-Verträge, *MIO* 1, 1953: 108-124.
- Müller-Karpe 1987 A.Müller-Karpe, M.Ö.III ve II.Binde Anadolu'da El Sanatları Konusunda Yapılan Araştırmalar (1986), *AST* 5/2, 1987: 203-210.
- Neu 1968 E.Neu, *Interpretation der hethitischen mediopassiven Verbalformen*, *StBoT* 5, 1968.
- Neu 1970 E.Neu, *Ein Althethitisches Gewitterritual*, *StBoT* 12, 1970.
- Neu 1974 E.Neu, *Der Anitta Text*, *StBoT* 18, 1974.
- Neu 1988 E.Neu, Zur Grammatik des Hurritischen auf der Grundlage der hurritisch-hethitischen Bilingue aus der Bogazköy-Grabungskampagne 1983, *Xenia* 21, 1988: 95-115.
- Neu 1996 E.Neu, *Das hurritische Epos der Freilassung I: Untersuchungen zu einem hurritisch-hethitischen Textensemble aus Hattuša*, *StBoT* 32, 1996.

- Neve 1992 P.Neve, *Hattuša - Stadt der Götter und Tempel. Neue Ausgrabungen in der Hauptstadt der Hethiter (Antike Welt. Zeitschrift für Archäologie und Kulturgeschichte. 23. Jahrgang. Sondernummer 1992)* Mainz 1992.
- Oettinger 1976 N.Oettinger, Der indogermanische Stativ, *MSS* 34: 109-149.
- Oettinger 1980 N.Oettinger, Die *n*-Stämme des Hethitischen und ihre indogermanischen Ausgangspunkte, *KZ* 94, 1980: 44-63.
- Oppenheim 1955 A.L.Oppenheim, Rev. D.J.Wiseman, *The Alalakh Tablets*, London 1953, *JNES* 14, 1955: 196-199.
- Otten 1955 H.Otten, Beiträge zum hethitischen Lexikon II., *ZA* 51, 1955: 124-129.
- Otten 1958 H.Otten, *Hethitische Totenrituale*, *VIO* 37, Berlin 1958.
- Otten 1961 H.Otten, Eine Beschwörung der Unterirdischen aus Boğazköy, *ZA* 54, 1961: 114-157.
- Otten 1963 H.Otten, Neue Quellen zum Ausklang des Hethitischen Reiches, *MDOG* 94, 1963: 1-23.
- Otten 1969 H.Otten, *Sprachliche Stellung und Datierung des Madduwatta-Textes*, *StBoT* 11, 1969.
- Otten 1973 H.Otten, *Eine althethitische Erzählung um die Stadt Zalpa*, *StBoT* 17, 1973.
- Otten 1981 H.Otten, *Die Apologie Hattušiliš III. Das Bild der Überlieferung*, *StBoT* 24, 1981.
- Özgüç 1988 T.Özgüç, *İnandıktepe. Eski Hitit Çağında Önemli Bir Kült Merkezi*, *TTKY* 5/43 Ankara 1988.
- Pecchioli Daddi 1982 F.Pecchioli Daddi, *Mestieri, professioni e dignità nell'Anatolia ittita*, (*IG* 79), Roma 1982.
- Pecchioli Daddi 2000 F.Pecchioli Daddi, Un nuovo rituale di Muršili II, *AoF* 27, 2000: 344-358.
- Poetto 1993 M.Poetto, *L'Iscrizione Luvio-Geroglifica di Yalburt, Nuove Acquisizioni Relative alla Geografia dell'Anatolia Sud-Occidentale*, *StMed* 8, 1993.
- Poetto 1998 M.Poetto, Rev. J.D.Hawkins, *The Hieroglyphic Inscription of the Sacred Pool Complex at Hattusa (Südburg) (StBoTB 3)*, Wiesbaden 1995), *Kratylos* 43, 1998: 108-117.

- Popko 1978 M.Popko, *Kultobjekte in der hethitischen Religion (nach keilschriftlichen Quellen)*, Warschau 1978.
- Popko 1994 M.Popko, *Zippalanda: Ein Kultzentrum im hethitischen Kleinasien*, *THeth* 21, 1994.
- Popko 1998 M.Popko, Zum Wettergott von Halab, *AoF* 25, 1998: 119-125.
- Rost 1961 L.Rost, Zu den hethitischen Bildbeschreibungen, I., *MIO* 8, 1961: 161-217.
- Rüster-Neu 1991 C.Rüster-E.Neu, *Deutsch-Sumerographisches Wörterverzeichnis*, *StBoT* 35, 1991.
- Salvini 1991 M.Salvini, *Note sul alcuni nomi di persona Hurriti*, *SEL* 8, 1991: 175-180.
- Salvini-Vagnetti 1994: M.Salvini-L.Vagnetti, Una Spada di Tipo Egeo da Boğazköy, *Parola del Passato* 276, 1994: 215-236.
- Savaş 2002 S.Ö.Savaş, Hititler’de “Fırtına Tanrısı” ile “Boğa Kültü”, Üzerine Bazı Gözlemler ve Yorumlar, *ArAn* 5, 2002, s.97-170.
- Savaş 2006 S.Ö.Savaş, Anadolu (Hitit-Luvi) Hiyeroglifli Belgeler Işığında: Hattuša’dan Lukka’ya, *3.Uluslararası Likya Sempozyumu (07-10 Kasım 2005-Antalya) Sempozyum Bildirileri*, İstanbul 2006: 679-709.
- Savaş 2006a S.Ö.Savaş, *Çiviyazılı Belgeler Işığında Anadolu’da (İ.Ö.2.Binyılda) Madencilik ve Maden Kullanımı*, TTKY 6/63, Ankara 2006
- Savaş 2008 S.Ö.Savaş, The Fist of the Storm God and the “*Rundbau* = *Étarnu*-structure”, (6.Congresso Internazionale di Ittitologia Roma, 5-9 settembre 2005) *SMEA* 50, 2008: 657-680.
- Savaş 2007 S.Ö.Savaş, Eski bir Sorunun Peşinde: Anadolu (Hitit-Luvi) Hiyeroglifli Yazıtlar Işığında “Maša Memleketi”nin Yeri, *Fs Dinçol-Dinçol*, 2007: 657-681.
- Schaeffer 1954-55 F.A.von Cl.Schaeffer, Ugarit und die Hethiter, *Afo* 17, 1954-55: 93-99.
- Schwartz 1938 B.Schwartz, The Hittite and Luwian Ritual of Zarpiya of Kizzuwatna, *JAOS* 58, 1938: 334-353.
- Siegelová 1984 J.Siegelová, Gewinnung und Verarbeitung von Eisen im Hethitischen Reich im 2. Jahrtausend v.u.Z., *Annals of the Náprstek Museum* 12, Prague 1984: 71-168.

- Siegelová 1986 J.Siegelová, *Hethitische Verwaltungspraxis im Lichte der Wirtschafts- und Inventardokumente*, (Národní Muzeum v Praze) Praha 1986.
- Singer 1983 I.Singer, *The Hittite KI.LAM Festival, (Part I)* StBoT 27, 1983.
- Singer 1984 I.Singer, *The Hittite KI.LAM Festival, (Part II)* StBoT 28, 1984.
- Sommer 1932 F.Sommer, *Die Ahhijavä-Urkunden*, ABAW, NF 6 Munich 1932.
- Sommer 1940 F.Sommer, *Aus Hans Ehelolf's Nachlaß*, ZA 12/46, 1940, s.5-52.
- Sommer-Falkenstein 1938 F.Sommer-A.Falkenstein, *Die hethitisch-akkadische Bilingue des Hattušili I. (Labarna II.)*, ABAW, NF 16, München 1938.
- Souček 1959 V.Souček, *Die hethitischen Feldertexte*, ArOr 27, 1959: 5-43, 379-395.
- Soysal 1987 O.Soysal, KUB XXXI 4 + KBo III 41 und 40 (Die Puhanu-Chronik), zu Thronstreit Hattušiliš I., *Hethitica* 7, 1987: 173-253.
- Starke 1985 F.Starke, *Die keilschrift-luwischen Texte in Umschrift*, StBoT 30, 1985.
- Starke 1990 F.Starke, *Untersuchungen zur Stammbildung des keilschriftluwischen Nomens*, StBoT 31, 1990.
- Steiner 1971 G.Steiner, *Gott, Nach hethitischen Texten*, RIA 3, 1971: 547-575.
- Süel 1998 M.Süel, *Ortaköy-Şapinuwa Hitit Şehri, 3.Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri (16-22 Eylül 1996 - Çorum)* Ankara 1998: 559-572.
- Taracha 2005 P.Taracha, *Pfeil und Bogen. A. II. In Anatolien*, RIA 1, 2005: 458-461.
- Temizer 1984 R.Temizer, *İlgün Yalburt Yaylası Hitit Anıtı*, Ankara 1984: 53-57.
- Temizer 1988 R.Temizer, *Giriş, (T.Özgüç,) İnandıktepe. Eski Hitit Çağında Önemli Bir Kült Merkezi*, TTKY 5/43 Ankara 1988.
- Ünal 1983 A.Ünal, *Hitit Sarayındaki Entrikalar Hakkında Bir Fal Metni (KUB XXII 70=Bo 2011)*, AÜDTCFY No.343, Ankara 1983.
- Ünal 1993 A.Ünal, *Boğazköy Kılıcının Üzerindeki Akadca Adak Yazısı Hakkında Yeni Gözlemler*, Fs N.Özgüç, 1993: 727-730.
- von der Osten 1937 H.H.von der Osten, *The Alishar Hüyük. Season of 1930-32, Part II*, OIP 29, Chicago 1937.
- Wegner 1981 I.Wegner, *Gestalt und Kult der Ištar-Šauška in Kleinasien*, AOAT 36, Neukirshen-Vluyn 1981.

- Wegner 1995 I.Wegner, *Hurritische Opferlisten aus hethitischen Festbeschreibungen. 1. Texte für Istar-Sa(w)uska*, ChS I/3-1, 1995.
- Weitenberg 1984 J.J.S.Weitenberg, *Die hethitischen U-Stämme*, Amsterdam 1984.
- Weidner 1923 E.Weidner, *Politische Dokumente aus Kleinasien*, BoSt 8-9, Leipzig 1923 (1968).
- Werner 1967 R.Werner, *Hethitische Gerichtsprotokolle*, StBoT 4, Wiesbaden 1967.
- Wilhelm 1988 G.Wilhelm, Gedanken zur Frühgeschichte der Hurriter und zum hurritisch-urartäischen Sprach-vergleich, *Xenia* 21, 1988: 43-67.
- Wiseman 1953 D.J.Wiseman, *The Alalakh Tablets*, London 1953.
- Woolley 1955 L.Woolley, *Alalakh. An Account of the Excavations at Tell Atchana in the Hatay, 1937-1949*, RRCSAL 18, Oxford 1955.
- Woudhuizen 1994-1995 F.C.Woudhuizen, Luwian Hieroglyphic Monumental Rock and Stone Inscriptions from the Hittite Empire Period, *Talanta* 26-27, 1994-1995: 153-217.
- Yakar 2000 J.Yakar, *Ethnoarcheology of Anatolia, Rural Socio-Economy in the Bronze and Iron Age*, Jerusalem 2000.
- CLL *Cuneiform Luvian Lexicon*, (Lexica Anatolica 2) Chapel Hill 1993.
- DLL *Dictionnaire de la langue louvite*, Paris 1959.
- GLH *Glossaire de la langue hurrite*, Paris 1980.
- HdW *Hethitisch-deutsches Wörterverzeichnis*, Innsbruck 2001.
- HED *Hittite Etymological Dictionary*, Berlin: Mouton, 1984vd.
- HEG *Hethitisches Etymologisches Glossar*, Innsbruck 1977vd..
- HW *Hethitisches Wörterbuch*, Heidelberg 1952vd..
- HW² *Hethitisches Wörterbuch*, 2nd ed., Heidelberg 1975vd.